

דין מלאכות חקלאיות האסורות והמותרות: אוקמי ואברויי אילנא, אוקמי פירא

תקציר השיעור

התורה אסרה ארבע מלאכות חקלאיות בשמיטה: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. ישנה מחלוקת הפוסקים אם גם חרישה ונטיעה אסורות מן התורה, אך מכל מקום שאר המלאכות החקלאיות נאסרו רק מדרבנן. ישנן מלאכות חקלאיות שחכמים לא אסרו, ויש לברר אילו מלאכות אסרו חכמים ואילו מלאכות התיירו.

א. שאר המלאכות החקלאיות אסורות מדרבנן

לדעת אב"י (מועד קטן ב ע"ב) כל המלאכות, הן ותולדותיהן, אסורות מן התורה. בזמן הזה, הואיל ודין שמיטה מדרבנן, כל המלאכות אסורות מדרבנן. לדעת רבא רק ארבע מלאכות אסורות מן התורה ושאר המלאכות אסורות מדרבנן. ופסק הרמב"ם להלכה כדעת רבא.

ב. מלאכות חקלאיות המותרות

ישנן מלאכות חקלאיות שלא נאסרו בשביעית, לדוגמה השקיה, וכן לא נאסרו עבודות חקלאיות שנועדו 'לאוקמי' - לקיים ולשמר את המצב הקיים ולא לגרום לתוספת הצמחה. רק העבודות החקלאיות שנועדו 'לאברויי' - להשבחה ולהצמחה נאסרו מדרבנן. ישנן שתי גישות להסבר טעם ההיתר לעבודות אלו.

היתר קשקוש בזיתים ועידור בגפנים (עבודות 'לאוקמי אילנא')

יש שביארו שההיתר 'לאוקמי' הוא משום הפסד, שמלאכות אלו נועדו למנוע הפסד ולכן חז"ל לא אסרו אותן. והוא כדוגמת היתר מלאכות בחול המועד, שבמקום הפסד לא אסרו חכמים.

יש שהסבירו שטעם ההיתר של מלאכות 'לאוקמי' הוא שכל מלאכה שמהותה 'לאוקמי' לא נחשבת עבודה בשביעית, רק עבודות להצמחה נחשבות עבודה ונאסרו בשביעית.

הבדל מהותי יש בין איסורי מלאכה בשביעית, שמלאכות לאוקמי אינן נחשבות מלאכה ועבודה, לעומת איסורי מלאכה בשבת, שאף מלאכות לאוקמי נכללות באיסורי מלאכה. שבהלכות שבת האיסור הוא על הגברא שלא יעשה המלאכה, ומשום כך לא שייך לחלק אם תוצאת פעולת האיסור היא לאוקמי או לאברויי, סוף סוף יש כאן מעשה איסור של האדם שמועיל לצמיחה. אבל בשביעית התורה חייבה שהקרקע תשובות מעבודת הקרקע והאילנות ועל ידי עבודתו אינה שובתת.

ניתן לתלות את הגישות השונות בהבנת היתר מלאכות לאוקמי בשביעית באפשרויות השונות שניתן להסביר את מהלך הגמרא במועד קטן (ג ע"א). בתחילה נקטה הגמרא טעם להיתר קשקוש מטעם 'מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ושבכרם - אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם', ולאחר מכן מטעם 'אברויי אילן - אסור, סתומי פילי - שרי'.

היתר השקיה

המשנה (מועד קטן ב ע"א) נקטה שההשקיה מותרת בשביעית, בראשונים הוזכרו שני טעמים לכך. יש שביארו שאף על פי שההשקיה היא תולדה והייתה אמורה להיות אסורה מדרבנן, כל מלאכה שבמניעתה יהיה הפסד לא גזרו חכמים כדוגמת היתר מלאכות בחול המועד, שבמקום הפסד לא אסרו חכמים. ויש שהשוו את דיני שביעית לגמרי לדיני חול המועד, וכל שיש בדבר גם טורח, אף במקום הפסד אסור והותרה רק השקיה בבית השלחין, שיש במניעתה הפסד אך אין בה טורח. יש שביארו שסיבת ההיתר היא הואיל שאינן מלאכות חשובות.

נפקא מינה בין שני הטעמים תהיה אם הותרה השקיה בבית הבעל.

נפקא מינה נוספת היא אם יש לצמצם את כמות ההשקיה בשנת השמיטה.

דין מלאכות האסורות מדאורייתא שנעשות 'לאוקמי'

מלאכות האסורות מן התורה כזמירה ובצירה שנעשות 'לאוקמי', מצאנו שתי דעות בדבר, רבינו חננאל התיר והרמב"ם אסר. מחלוקת זו תלויה בהבנת היתר 'לאוקמי'. להבנה שההיתר הוא משום שאינה מלאכה, ניתן לומר שאף במלאכות דאורייתא כאשר הן 'לאוקמי' הואיל והיא אינה מלאכה יהיה מותר. להבנה שהיתר 'לאוקמי' הוא היתר משום הפסד (כפי שנראה בהסבר הרמב"ם), רק במלאכות דרבנן ניתן להתיר משום הפסד, אך מלאכות דאורייתא אין יכולת להתיר מחמת הפסד, ולכן אפילו כשנעשות לאוקמי הן אסורות.

הגרש"ז אוירבך נקט שמסתבר יותר שטעם היתר מלאכות 'לאוקמי' הוא משום שאינן עבודה כלל, והוכיח זאת מביאור עמדת אב"י הסובר שכל המלאכות החקלאיות אסורות מן התורה ודאי מסכים עם היתר עבודות 'לאוקמי' וזאת רק משום שאינן נכללות כלל במלאכות אסורות.

ג. היתר השקיה והיתר מלאכה 'לאוקמי' הם שני היתרים נפרדים או היתר אחד

סוגיית היתר השקיה וסוגיית היתר מלאכות 'לאוקמי' הוזכרו בגמרא במועד קטן בשתי סוגיות נפרדות, בסוגיית השקיה הגמרא לא הזכירה טעם ההיתר משום 'אוקמי', אלא בדברי אב"י הוזכר הטעם משום הפסד ובדעת רבא חלק מהראשונים ביארו משום הפסד וחלקם נקטו הואיל ואינה עבודה. בסוגיית היתר מלאכות 'לאוקמי' בדברי הגמרא לא הוזכר כלל הטעם של משום הפסד, אלא חלק מהראשונים ביארו שהטעם הוא משום הפסד וחלקם נקטו הואיל ואינה עבודה. לאור זאת ניתן להעמיד את סוגיות הגמרא בארבעה אופנים.

- ניתן להשוות בין הסוגיות ולומר שההשקיה וכל מלאכות 'לאוקמי' ביסודן הן אסורות ורק במקום הפסד הותרו.
- ניתן להשוות בין הסוגיות ולומר שהן השקיה והן שאר מלאכות 'לאוקמי' יסוד היתרן הוא משום שאינן מלאכה שנאסרה בשביעית.
- ניתן לחלק בין הסוגיות ולומר שההשקיה היא ביסודה מלאכה אסורה ובמקום הפסד הותרה, אך מלאכות 'לאוקמי' אינן בכלל מלאכה.
- ניתן לחלק בין הסוגיות ולומר שההשקיה הותרה כי אינה נחשבת מלאכה, אך שאר מלאכות 'לאוקמי' הן מלאכות שהותרו רק במקום הפסד.

ד. מלאכות 'לאוקמי פירא'

בגמרא הבחינו חז"ל בין מלאכות אוקמי אילנא שמותרות לבין מלאכות אברויי אילנא שאסורות. כמו כן הבחינו בין מלאכות אוקמי אילנא שמותרות ובין מלאכות לפטומי פירא שאסורות. אך לא התבאר בסוגיה אם מלאכות לאוקמי פירא מותרות או לא.

יש כמה סוגיות העוסקות בדיני מלאכות לשימור הפירות. הלכה למעשה, הראי"ה קוק ולעומתו הרב טוקצינסקי בספר השמיטה והחזון איש חלקו בדבר ובהבנת דעת הרמב"ם בהיתר השקיה בשמיטה.

הראי"ה קוק מבחין בין אוקמי אילנא לאוקמי פירא. לשיטתו אוקמי אילנא מותר אך אוקמי פירא אסור. הוא מבאר את סוגיות הגמרא ואת דברי הרמב"ם לפי הבנה זו. הראי"ה קוק מבאר את דברי הרמב"ם 'שאם לא יסקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה' כפשוטם, שההשקיה לתועלת הקרקע או האילן או לצורך פירות וירקות שאינם קדושים בקדושת שביעית מותרת, אך פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית אין היתר להשקותם שהרי הפקירה התורה את פירות שביעית לכול, 'וסלקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם'.

לדעת ספר השמיטה והחזון איש מלאכות אוקמי פירא נכללו בהיתר אוקמי אילנא, ואף זו כוונת הרמב"ם שכתב 'ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ' 'שאינ הכוונה שתיבש העץ ולא תעשה פרי לעולם אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו', ולכן כל הפעולות המיועדות לשמר את הפירות שלא יפסדו מותרות בשביעית. לשיטת החזון איש מלאכות לאוקמי פירא מותרות, יש לבאר אילו פעולות נחשבות מניעת הפסד הפירות ואילו כבר מניעת רווח.

הגר"ש ישראלי חידש שאף לדעת הרב קוק שנקט לאסור הואיל והפירות הפקר מלאכות לאוקמי פירא אסורות, אם כן רק על ידי בעל השדה הוא שנאסר מטעם שנתבאר לעיל ואילו שלוחי בית דין הרי עושים זאת בתור פירות הפקר, ממילא הרי זה כמו עבודת לאוקמי של פירות שישית, שזה מותר לכל הדעות. נמצאנו למדים דרך אגב שעל ידי שלוחי בית דין מותרות המלאכות לא רק במה שנוגע להורדת הפרי הבשל והטיפול בו עד להבאתו לאוצר בית הדין שבערים, אלא גם עבודות מוקדמות המסייעות לכך שהפרי אכן יגדל ויישמר מקלקול טרם הבשלתו גם הן מותרות על ידי שלוחי בית דין.

ה. הלכות מספר 'קטיף שביעית' הנובעות מהבירור בהגדרת היתר מלאכות 'לאוקמי'

מקורות לשיעור 6

דין מלאכות חקלאיות האסורות והמותרות: אוקמי ואברויי אילנא, אוקמי פירא

בשיעורים הקודמים למדנו שהתורה אסרה ארבע מלאכות חקלאיות בשמיטה: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. כמו כן יש מחלוקת הפוסקים אם גם חרישה ונטיעה אסורות מן התורה, אך מכל מקום שאר המלאכות החקלאיות נאסרו רק מדרבנן. ישנן מלאכות חקלאיות שחכמים לא אסרו, ויש לברר אילו מלאכות חקלאיות אסרו חכמים ואילו התירו.

א. שאר המלאכות החקלאיות אסורות מדרבנן

לדעת אב"י כל המלאכות הן ותולדותיהן אסורות מן התורה, ורק הואיל ודין שמיטה בזמן הזה מדרבנן, כל המלאכות אסורות מדרבנן. לדעת רבא רק ארבע מלאכות אסורות מן התורה ושאר המלאכות אסורות מדרבנן. ונפסק להלכה כדעת רבא.

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב - דף ג עמוד א

תנן: משקין בית השלחין במועד ובשביעית. בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זורע, ובין למאן דאמר משום חורש – זריעה וחרישה בשביעית מי שרי? – אמר אב"י: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט – בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע – אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע – אי אתה משמט כספים. רבא אמר: אפילו תימא רבנן, אבות אסור רחמנא, תולדות לא אסור רחמנא, דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו'. מכדי, זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא? למימרא: דאהני תולדות – מיחייב, אאחרנייתא – לא מיחייב. – ולא? והתניא: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר, אין לי אלא זירוע וזימור, מניין לניכוש ולעידור ולכיסוח? תלמוד לומר: שדך לא תזרע ולא תזמר, לא כל מלאכה שבשדך, ולא כל מלאכה שבכרמך. מניין שאין מקרסמין, ואין מזרדין, ואין מפסגין באילן – תלמוד לומר: שדך לא תזרע ולא תזמר, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך. מניין שאין מזבלין, ואין מפרקין, ואין מאבקין, ואין מעשנין באילן – תלמוד לומר: שדך לא תזרע ולא תזמר, לא כל מלאכה שבשדך לא, וכל מלאכה שבכרמך לא... מדרבנן, וקרא – אסמכתא בעלמא.

רש"י מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

בשביעית בזמן הזה – דרבנן.

ורבי היא – דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא – שרו רבנן.

וזה דבר השמיטה שמוט – כתיב בהשמיטת כספים, אמאי כתיב תרי זימני שמיטה שמוט.

בזמן שאי אתה משמט קרקע כו' – מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה – בזמן הזה.

אפילו תימא רבנן - דפליגי עליה דרבי, ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא.
 אבות מלאכות - אסר רחמנא בשביעית.
 תולדות - כגון משקה זרעים שלא היה במשכן - לא אסר רחמנא.
 זמירה בכלל זריעה - שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע, בצירה בענבים כקצירה בתבואה וקצירה
 אב מלאכה היא, בפרק כלל גדול (שבת עג ע"א) בצירה בכלל קצירה, דשניהן חותכין.
 זימור - מחתך ענפים יבשין של גפן.
 עידור - שחופר תחת הגפנים, לרפויי ארעא.
 כיסוח - בעשבים, שחותך הרעים מן הטובים, ולא היינו ניכוש, דמעקר העיקרים מן הקרקע, דלזה אין
 עוקרין, אלא חותכין למעלה.
 תלמוד לומר שדך לא כרמך לא - מדלא כתיב לא תזרע שדך לא תזמור כרמך אלא שדך לא תזרע
 כרמך לא תזמור משמע: שדך לא, כרמך לא.
 מקרסמין - היינו, זימור, אלא שקירסום שייך באילנות.
 מזרדין - מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי.
 מפסגין - סומכים האילן שהוא רענן יותר מדאי.
 מזבלין - מניחים זבל בעיקרי האילן.
 מפרקין - אבנים שעל עיקרי האילן.
 מאבקים - ששרשי נראין, ומכסין אותו באבק.
 מעשנין - עושין עשן תחת האילן, כדי שינשרו התולעים שעליו....
 כל הני מדרבנן - אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה, כדאמרין לעיל: הני - אין, מידי אחרינא
 - לא.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א

הלכה ב

אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד
 שאר האילנות.

הלכה ג

וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד
 הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה
 עליהן, אבל מכין אותן מכת מרדות.

הלכה ד

כיצד החופר או החורש לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן
 המבריק או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותן מכת מרדות מדבריהן.

הלכה ה

אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק, ולא יחתוך היבולת מן האילנות, ולא יפרק העלין והבדים
 היבשים, ולא יאבק את צמרתו באבק, ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת, ולא יסוך את הנטיעות

בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, ולא יסוך את הפגין, ולא ינקוב אותו, ולא יכרוך את הנטיעות, ולא יקטום אותם, ולא יפסג את האילנות וכן שאר כל עבודת האילן, ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות.

הלכה ו

אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שהיא עבודת קרקע, ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחול, ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים, ושורין את הזרעים בשביעית כדי לזרען במוצאי שביעית, ומקיימין האלווי בראש הגג אבל אין משקין אותו. השגת הראב"ד: אין מציתין את האור וכו' עד אבל אין משקין אותו. א"א נ"א ומשיירין את הזרעים משביעית למוצאי שביעית ומקיימין את העלין שבגג אבל אין משקין אותו.

ב. המלאכות חקלאיות המותרות

ישנן מלאכות חקלאיות שלא נאסרו בשביעית, למשל השקיה - 'משקין בית השלחין באוצר ובשביעית', ויתבאר לקמן. וכן לא נאסרו עבודות חקלאיות שנועדו 'לאוקמי' - לקיים ולשמור את המצב הקיים ולא לתוספת הצמחה. רק העבודות החקלאיות שנועדו 'לאברוי' - להשכחה ולהצמחה - נאסרו מדרבנן. וישנן שתי גישות להסבר טעם ההיתר.

היתר קשקוש בזיתים ועידור בגפנים (עבודות 'לאוקמי')

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא יעדר תחת הגפנים, ולא ימלא נקעים מים, ולא יעשה עוגיות לגפנים - תלמוד לומר: שדך לא תזרע וזריעה בכלל היתה, ולמה יצתה - להקיש אליה, לומר לך: מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ושבכרם - אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם! - מדרבנן, וקרא - אסמכתא בעלמא. וקשקוש בשביעית מי שרי? והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. תשמטנה - מלקשקש, ונטשתה - מלסקל! - אמר רב עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו; חד - אברויי אילני, וחד - סתומי פילי. אברויי אילן - אסור, סתומי פילי - שרי.

רש"י (המודפס) מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

יקשקש - היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים. עוגיות - חופר גומא תחת הגפן ליתן בו מים. זריעה בכלל היתה - ובשנה השביעית שבת שבתון וגו'. אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם - כגון כל הני פרטי, יצא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות שאינן בשניהן כו'. לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר כו' ואם תקשי: הא אסר עידור לעיל, קא תריץ לקמן בעוגיות, הא - בחדתי, והא - בעתיקי, והוא הדין לעידור. כל הני מדרבנן - אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה, כדאמרינן לעיל: הני - אין, מידי אחריןא - לא.

מלסקל – להוציא אבנים מן הכרם.

סתומי פילי – שמסתם בקעים של אילן.

שרי – דאית ביה משום פסידא.

אברויי אילני אסור – דהוי משום רווחא, והאי דשרי קשקוש – היינו סתומי פילי, והאי דאסיר – היינו אברויי אילני.

הריטב"א שו"ע בין היתר הפקיה ובין אר מלאכות 'לאוקמי' וטעם אחד להן.

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

ופרקין מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וא"ת והלא מנכש ומשקה כי הדדי נינהו והכא אסור לנכש אפי' מדרבנן והיכי שרינן במתני' השקאה, יש מתרצים דברייתא בבית הבעל מיירי, ולא נהירא, והנכון דניכוש טירחא רבה וכהשקאה דקילון דמיא.

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

רבא אמר אפי' תימא אליבא דרבנן. דסברי דשביעית בזמן הזה דאורייתא.

אבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא. פי' ורבנן הוא דגזור ומשום פסידא הוא דשרי השקאה ודכותה.

מתבאר מלשון רש"י והריטב"א שו"ע היתר הפקיה להיתר מלאכות 'לאוקמי', נראה שטעם ההיתר 'לאוקמי' הוא משום הפסד (וראה לשון הריטב"א לקמן מועד קטן ג ע"א וצ"ע). ישנם מפרשים נוספים שנתמך מלשונם שיסוד היתר 'לאוקמי' הוא משום הפסד. ראה שם שו"ע דברי הר"ע לקמן, ונמנעות פירוש פני משה וכיאלור הפ"א בהסבר הירושלמי לקמן.

משנה מסכת שביעית פרק ב משנה ב

מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכן בבית השלחין מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית.

ר"ש מסכת שביעית פרק ב משנה ב

וכל הנך מלאכות דשרינא הכא עד ראש השנה אף על פי שיש בהן שאינן לצורך ששית לא גזור בתוספת משום דאפי' בשביעית עצמה לא אסורין מדאורייתא כדאמרינן בריש מו"ק (ג ע"א) דאבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא ואפילו בשביעית עצמה במקום פסידא כגון להשקות בית השלחין משמע התם דשרי משום דתולדות בשביעית לאו דאורייתא ומקודם לא גזור.

חזו"א שביעית סימן כא ס"ק יז

וכן דעת הר"ש פ"ב מ"ב שכ' ואפי' בשביעית עצמה כו' משמע התם דשרי כגון להשקות כו' ור"ל דמשמע התם דמתירין כל תולדות משום הפסד כמו השקאה.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ב הלכה ב

רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלים מן האשכול בשביעית מחלפא שיטתיה דר"ש תנינא תמן ממרסין את האורז בשביעית דברי רבי שמעון אבל לא מכסחין וכא הוא אומר אכין שנייא הוא הכא שהוא כמציל מן הדליקה.

ה"ר סיריליאנו מנווה עוש' כמציל מן הדליקה' לעוש' לאוקמ' אילנא' שוכר כהנא' באסכת ע"ז:

פירוש מהר"ש סיריליאנו

ומיחלפא שיטתיה דר"ש: שאני דכא שכא שהוא כמציל מן הדליקה. כלומר דנטילת עלין של אשכול לא הוי אברויי אילנא אלא כאדם המציל מן הדליקה שרוצה שיתבשל האשכול בשוה, אבל גבי אורז אברויי הוא ואסיר וכה"ג משני בע"ז פרק ר' ישמעאל (ג ע"ב).

פני משה וכן הגר"א ביארו טעם ההיתר משום מניעת הפסד וקלקול.

פני משה מסכת שביעית פרק ב הלכה ב

ומשני שנייא היא הכא שהוא כמציל מן הדליקה. כלומר שזהו הצלה מן ההפסד והקלקול שלא יתקלקל האשכול מחמת העלין שעלו עליו וכל שהוא דרך הצלה מן ההפסד מותר אבל בסוף פרקין הוא עושה שיתגדל ביותר וזהו אסור בשביעית עצמה.

ביאור הגר"א

שם לא יטול יהיה הפסד גדול לכך מתיר רבי שמעון.

מתבאר מפירוש רש"י (המודפס) והריטב"א, מלשון ה"ר ע"כ כפי שדייק החזון איש, מפירוש פני משה והגר"א כביאור הירושלמי שהיתר 'לאוקמ' הוא מלאכות שבאות למנוע הפסד (האילן) לא אסרו חכמים ורק מלאכות שבאות להרווחת האילן אסורות מדרבנן. ונראה שטעם ההיתר הוא כדוגמת היתר מלאכות בחול המועד מקום הפסד לא אסרו חכמים.

לעומת זאת יש שהסבירו שטעם היתר מלאכות 'לאוקמ' בדרך שונה.

רש"י (כתב יד, גמ' מועד קטן הוצאת עוז והדר ג ע"א)

סתומי פילי – שמגלין השרשים ומכסין אותם וסותם פילי גומות הקרקע.
סתומי שרי – דאוקמי אילנא הוא אברויי אסור דקא מהני לאילן והיא עבודה.

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

יכול לא יקשקש תחת הזיתים. ולא גרסינן ולא יעדר דהא נסיב קרא להתירא ואלו ברישא נסיב ביה קרא לאיסורא.

מה זריעה מיוחדת. פי' שהיא עבודה רגילה וצריכה לשדות ולהשבית, אף כל וכו'.

ופרקין מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וא"ת והלא מנכש ומשקה כי הדדי נינהו והכא אסר לנכש אפי' מדרבנן והיכי שרינן במתני' השקאה, יש מתרצים דברייתא בבית הבעל מיירי, ולא נהירא, והנכון דניכוש טירחא רבה וכהשקאה דקילון דמאי. (א"ה, ע"י מו"כ רבינו לעיל ב' א' ד"ה ובשביעית).

וקשקוש בשביעית מי שרי. פי' קושיין להאי לישנא דאוקימנא לברייתא מדרבנן וא"כ מאי דשרי אפי' מדרבנן שרי, דאילו למאן דסבר דמתניתא דאורייתא קתני דילמא מדאורייתא הוא דשרי הא מדרבנן אסיר ואידך דאסר מדרבנן הוא וקרא דתשמטנה אסמכתא בעלמא.

סתומי פילי (אסיר) [שרי]. פי' שאינו אלא לאוקומי בעלמא שלא יכנס השמש בין הבקעים ולא חשיבא עבודה, אבל יש קשקוש לחזק האילן ולהשביחו וחשיבא עבודה ואסיר.

לדעת רש"י (כתב יד) והריטב"א (מועד קטן ע"ח א) מתבאר על מלאכה מהותה לאוקמי בעלמא לא נחשבת עבודה כשיעור ולכן הותרה כשיעור.

סוגיה דומה הוזכרה במסכת עבודה זרה והתירה התלעה וזיהום אילנות משום 'אוקמי אילנא'.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

אמר רב יוסף בר אבא: איקלע רבה בר ירמיה לאתרינן, ואתא ואייתי מתניתא בידיה. מתליעין ומוזהמין בשביעית ואין מתליעין ומוזהמין במועד, כאן וכאן אין מגזמין, וסכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעית, ולית נגר ולא בר נגר דיפרקנה. אמר רבינא: אנא לא נגר אנא ולא בר נגר אנא ומפרקנא לה, מאי קא קשיא ליה? אילימא מועד אשביעית קא קשיא ליה, מאי שנא שביעית דשרי, ומ"ש מועד דאסור? מי דמי? שביעית - מלאכה אסר רחמנא, טירחא שרי, מועד - אפי' טירחא נמי אסור! ואלא זיהום אגזוז קא קשיא ליה, מ"ש זיהום דשרי, ומ"ש גזוז דאסור? מי דמי? זיהום אוקומי אילנא ושרי, גזוז אברויי אילנא ואסור! ואלא זיהום אזיהום קא קשיא ליה, דקתני: מתליעין ומוזהמין בשביעית, ורמינהי: מזהמין את הנטיעות, וכורכין אותן, וקוטמין אותן, ועושין להם בתים, ומשקין אותן עד ר"ה; עד ר"ה אין, בשביעית לא! ודלמא כדרב עוקבא בר חמא, דאמר רב עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו, חד לאברויי אילנא ואסור, וחד לסתומי פילי ושרי; ה"נ תרי זיהומי הוי, חד לאוקומי אילני ושרי, וחד לאברויי אילני ואסור! ואלא סיכה אסיכה קא קשיא ליה, דקתני: סכין שמן לגזום בין במועד ובין בשביעית, ורמינהי: סכין את הפגין, ומנקבין, ומפטמין אותן עד ר"ה; עד ר"ה אין, בשביעית לא! מי דמי? הכא אוקומי אילנא ושרי, התם פטומי פירא ואסור א"ל רב סמא בריה דרב אשי לרבינא: בר ירמיה סיכה דמועד אזיהום דמועד קא קשיא ליה, מכדי האי אוקומי והאי אוקומי, מאי שנא האי דשרי, ומאי שנא האי דאסור? היינו דקא"ל: לית נגר ולא בר נגר דיפרקנה.

רש"י מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

מתליעין - נוטלין תולעת שבאילן.

ומוזהמין - כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות ולא דמי האי לאין מזבלין דמועד קטן (דף ג) דהתם זבול דקרקע והויא עבודה שבשדה ושבכרם.

כאן וכאן - שביעית ומועד אין מגזמין קוטע את הנוף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגזוזם.

אבל סכין שמן לגזום - כדי שלא ימות האילן אם נגזם קודם לכן, מלאכה שהיא עבודת קרקע אסר רחמנא והני לאו מלאכת קרקע נינהו דאוקומי אילנא בעלמא הוא שלא ימות ואין משביחו לאילן אלא מעמידו בכמות שהוא.

אלא זיהום – דשביעית אגזוז קשיא ליה דקתני כאן וכאן אין מגזמין.

אוקומי – שלא יתקלקל מכמות שהוא אבל אינו משביחו.

אברויי – מחזיקו ומשביחו.

ועושין להם בתים – גדר אמה גובה סביבותיו וממלאין אותו עפר.

עד ראש השנה – של ערב שביעית אף על פי שעבודת האילן אסור שלשים יום לפני ראש השנה הכא שרי שלא ימותו הנטיעות דהנך שלשים יום מדרבנן הן והכא לא גזור.

דרב עוקבא – במסכת סוכה בפ' לולב וערבה.

קישקושי – חפירה תחת הזיתים.

סתומי פילי – אם נתגלו שרשי האילן שרי דאוקומי הוא.

את הפגין – פגי תאינה סכין אותן בשמן כשהן חונטין כדי שיהו שמינות.

מפטמין אותן – ממלאין את הנקבין שמן פגין הוא פירי עצמו כשגדל מעט.

האי אוקומי והאי אוקומי – זיהום נמי אוקומי הוא מדשרי ליה בשביעית כדשנינן לעיל מאי שנא סיכה דשרי דקתני סכין שמן לגיזום כו'.

רבינו חננאל מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

פי' מתליעין עוקרין התולעין מן האילן בחרמש או בקרדום. מזהמין משקין את האילנות מים וזבל. ומגזמין קוצצין בדי האילן וסכין מקום הקציצה שמן כדי שלא יכהו הקור וימות האילן. אמר רבינא אנא לא נגר ולא בר נגר ומפרקינה לה מאי קושיא ליה אילימא אמאי קא שרי בשביעית ואסור במועד. שביעית דמלאכה קא אסר רחמנא הני לאו מלאכה נינהו מועד דאפילו טרחא נמי אסיר. הני נמי טרחא נינהו.

ואי זיהום אגזוז קשיא ליה אמאי זיהום בשביעית שרי. וגזוז אסור. זיהום אוקומי אילנא שהוא זיבול להאכיל וזהמא את האילן שלא ימות שרי. גזוז שהוא חיתוך הזמורות להחליף אחרים תחתיהן להברות האילן ולהפריחו הוא ואסור. אלא הא קשיא ליה ועלה אמר לית נגר ובר נגר דיפרקינה. איני דזיהום בשביעית שרי. והא תנינן מזהמין הנטיעות וכורכין אותם. וקוטמין אותם. פי' מפני הצנה שלא ימותו שעדיין נטיעות קטנות הן. ועושין להם בתים. פי' חופרין להן נקעין בעקריהן שיתקבצו בהן המים ומשקין אותם עד ראש השנה. עד ר"ה אין בשביעית לא. ופרקין כדאמר מר עוקבא בר חמא במסכת סוכה תרי קישקושי הוו. פי' קישקוש כדכתיב לקושש קש חד לאברויי אילנות כגון קשקוש (אולי צ"ל כגון קישקוש של בדין יבשים ועלין וכו') יבישין בדין ועלין ופסולת וחד לסתומי פילי. לסתום הסדקין שבאילן. הכא נמי תרי זיהום הוו חד לאברויי אילני שעושין בו הרבה ואסיר. וחד לאוקומי אילני ושרי.

פי' סיכה סכין שמן לגיזום שלא יכהו הברד. וסיכה לפגין כדי שיתבשלו בשמש ויוכשרו מהרה לאכילה. וסיכת הפגין הוא פטומי פירא. לפיכך אסור בשביעית וסיכת שמן לגיזום לאוקומי. ואסיק' מכדי זיהום דתני בשביעית שרי ובמועד אסור לאוקומי הוא. וסיכת שמן לאוקומי הוא. וכיון דתרווייהו לאוקומי נינהו אמאי סיכה במועד שרי וזיהום אסור. קשיא.

מתבאר שלדעת רש"י במסכת עבודה זרה ולדעת הר"ח שהפיתר 'לאוקמי' הוא משום שפולות אלה אינן נחשבות עבודה ולכן הן מותרות בשביעית, לעומת זאת פולות 'לאברויי' להפסיד האילן נחשבות לעבודה ולכן אסורות בשביעית.

החזון איש ביאר את ההבדל המהותי שיש בין איסורי מלאכה בשביעית, שמלאכות לאוקמי אינן נחשבות מלאכה ועבודה לעומת איסורי מלאכה בשבת שבוודאי אף מלאכות לאוקמי נכללות באיסורי מלאכה בשבת.

חזון איש שביעית סי' יז ס"ק כז ד"ה ויש

ומיהו נראה דאוקמי אילנא דשרי אינו אלא בשביעית שתכלית האיסור הצמיחה אבל בשבת שתכלית האיסור טורח האדם במלאכה אף אוקמא אילנא בכלל נוטע וכדאמר בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) דגם מזהם ומתלע וסך ומנקב ועושה בתים חייב משום זורע וא"כ ה"ה בחוה"מ וצ"ע.

חוט שני שמייטה ויובל פרק א הלכה ה (הרב ניסים קרליץ)

הנה מצינו בגמ' התירא לאוקמי בשביעית כמו קשקוש בזיתים וכ"ו אם הוא לאוקמי מותר. אך לענין איסורי שבת לא מצינו הך התירא [מלבד במלאכת חוה"מ בדבר האבד] והטעם י"ל דהוא משום דבשבת האיסור הוא על הגברא שלא יעשה המלאכה, ומשום"ה לא שייך לחלק אם תוצאת פעולת האיסור הוא לאוקמי או לאברויי דסוף סוף יש כאן מעשה איסור של האדם שמועיל לצמיחה. אבל בשביעית התורה חייבה שהקרקע תשבות מעבודת הקרקע והאילנות וע"י עבודתו אינה שובתת ובוזה ביאר רש"י שאם מעשיו בקרקע או באילן גורמים רק שלא יתקלקל מכמות שהוא אבל אינו משביחו אין בזה עבודת הקרקע שאין זה אלא שמירה על הקיים ושפיר מתקיים בזה 'ושבתה הארץ'. ואף אם נימא לעשה דשבתת הארץ הוא על הגברא ולא על הקרקע, מ"מ אין סיבת האיסור כמו בשבת שהתורה אסרה על האדם שלא יעבוד כדי שינוח כמו שנאמר 'למען ינוח', אלא סיבת האיסור בשביעית על הגברא שלא לעשות המלאכות הוא כדי שהקרקע תשבות וכמ"ש 'ושבתה הארץ שבת לה' לפיכך כשהוא לאוקמי אילנא מותר, וכל זה נכלל בדברי רש"י שכתב וז"ל מלאכה שהיא עבודת הקרקע אסור רחמנא והני לאו מלאכת קרקע ניהו לאוקמי אילנא בעלמא הוא שלא ימות ואין משביחו לאילן אלא מעמידו בכמות שהוא עכ"ל. ואחייב מצאנו מש"כ החזו"א בזה וז"ל ומיהו נראה לאוקמי אילנא דשרי אינו אלא בשביעית שתכלית האיסור הוא הצמיחה אבל בשבת שתכלית האיסור הוא טורח האדם במלאכה אף אוקמי אילנא הרי הוא בכלל נוטע וכדאמר בירושלמי לגם מזהם מתלע וסך ומנקב ועושה בתים חייב משום זורע, וא"כ ה"ה בחול המועד וצ"ע עכ"ל. ועוד הוסיף החזו"א (סימן יז ס"ק כז ד"ה מועד קטן) וז"ל עבודת שביעית חלוק ממלאכת שבת ולא נאסר בשביעית אלא מלאכה המשבחת את הקרקע לזריעה או לצמיחה וכ"ו.

בהלכות שבת האיסור הוא על הגברא שלא יעשה המלאכה, ומשום כך לא שייך לחלק אם תוצאת פעולת האיסור היא לאוקמי או לאברויי, סוף סוף יש כאן מעשה איסור של האדם שמועיל לצמיחה. אבל בשביעית התורה חייבה שהקרקע תשבות מעבודת הקרקע והאילנות וע"י עבודתו אינה שובתת וכזה ביאר רש"י שאם מעשיו בקרקע או באילן גורמים רק שלא יורע מצבו כפי שהוא עכשיו אבל אינו משביחו, אין בזה עבודת הקרקע, שאין זה אלא שמירה על הקיים ושפיר מתקיים בזה 'ושבתה הארץ'.

נראה לעניות דעתי שניתן לתלות את שתי הדיעות בהבנת היתר מלאכות בשביעית בשתי אפשרויות. בהסבר מהלך המאמר במועד קטן, שבתחילה נקטה טעם להיתר קשקוש מטעם 'מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ובכרם - אף כל שהיא עבודה שבשדה ובכרם', ולאחר מכן מטעם 'אברויי אילן - אסור, סתומי פלי - שרי'. ובמאמר ע"ז הוזכרה הגדרה אחת: 'חד לאוקומי אילני ושרי, וחד לאברויי אילני ואסור'.

אכן ניתן לעמוד שאלה שתי הגדרות נפרדות המצטרפות זו לזו, דהיינו שרק מלאכה שאינה עבודה בשדה ובכרם וכן רק מלאכה שהיא לאוקומי אילן מותרת בשביעית. כמו כן ניתן לעמוד ששתי ההגדרות שצוינו מהארות זו את זו, שמלאכה שהיא אברויי אילן היא עבודה שבשדה ובכרם ואסורה ומלאכה שאינה לאברויי אילן אלא סתומי פלי - אוקומי אילן אינה עבודה בשדה ובכרם ומותרת. ישנה אפשרות שלישית לעמוד, שההגדרה השנייה דוחה את ההגדרה הראשונה ורק היא נשארת למסקנה ואם כן אפילו עבודה בשדה ובכרם רק אם היא לאברויי אילן אסורה, אך אם היא אוקומי אילן מותרת (לקמן דעת הר"ח בדיון מלאכת זמירה לאוקומי).

ג. היתר השקיה

הוזכר לעיל על פי דברי המשנה במועד קטן שההשקיה מותרת בשביעית, ואף כאן הוזכרו שני טעמים בראשונים.

משנה מועד קטן פ"א מ"א

משקין בית השלחין במועד ובשביעית, בין מומעיין שיצא בתחילה, בין מומעיין שלא יצא בתחילה. אבל אין משקין לא ממי הגשמים, ולא ממי הקילון. ואין עושין עוגיות לגפנים. רבי אלעזר בן עזריה אומר: אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית, וחכמים אומרים: עושין את האמה בתחילה בשביעית...

רש"י (המודפס) מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

ורבי היא - דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא - שרו רבנן.

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב

רבא אמר אפי' תימא אליבא דרבנן. דסברי דשביעית בזמן הזה דאורייתא. אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא. פי' ורבנן הוא דגזור ומשום פסידא הוא דשרו השקאה ודכותה.

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ב עמוד א

ובשביעית. יש פירושם שכתוב בהם לא שנא שלחין ולא שנא בית הבעל כדאמרין בגמרא אבות אסר רחמנא ולא תולדות, ולא יתכן לפרש כן דהא תנא ערבינהו במועד ובשביעית, וכן מה שפירש רבינו שלמה דהא דתנן אבל לא מימי הקילון אמועד בלחוד קאי לא משמע הכי מלישנא דמתני' כלל,

וכל כי האי גוונא הוה ליה לפרושי בגמרא, אלא ודאי מתני' כפשטה דאע"ג דמדאורייתא תולדות שרו והשקאה תולדה, חכמים אסרו תולדות בדבר שאינו אבד, ואסרו ג"כ בדבר האבד דבר של טורח, עשאוהו כעין חולו של מועד בדבר זה, והא תניא בגמרא (ג ע"א) שאין עודרין ואין מפסגין ואין מאבקיין וכולה ברייתא ואוקמה תלמודא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

מתבאר מדברי רש"י שאף על פי שהפסקיה היא תולדה והייתה אסורה להיות אסורה מדרבנן, אך כל שבמעצתה יהיה הפסד לא גזרו חכמים. והריטב"א במסכת מועד קטן הרחיב וכתב שדין שביעית כדני חול המועד, וכל שיש בדבר גס טורח אף במקום הפסד אסור והותרה רק הפסקיה בבית השלחין שיש במעצתה הפסד אך אין בה טורח.

בית הבחירה (מאירי) מסכת מועד קטן דף ב עמוד א

ובשביעית פי' אף על פי שעבודת קרקע אסורה בשביעית דוקא בעבודה חשובה כגון זריעה וחרישה וזמירה וזיבול וקירסום ר"ל חתיכת הענפים היבשים מן האילן וזירוד והוא כריתת הענפים כשהן מרובין ביותר אף על פי שאינן יבשות ופסוג והוא שאם ענפיו משפילות ונוטות לכאן ולכאן קושרין אותם להעלות גדולן דרך מעלה כמו שיתבאר ענינם למטה והדומים לאלו שהן חשובות עד שגומרות את דרכן בפעם אחת אבל עבודה שאינה חשובה כגון השקאה שצריכה לעשות תמיד אינה נאסרת ומשקין ספיחין היוצאין מאליהן שבמקום פסידא לא גזרו ואפי' בזמן שהיתה שביעית נוהגת בו מן התורה. ודברים אלו לא הותרו אלא בבית השלחין (לא במועד ולא בשביעית) אבל בבית הבעל והוא מקום שמי גשמים מספיקים לו ואינו צריך למים אחרים ונקרא בית הבעל על שם שהוא דומה ליישוב בעל ואשתו שאין אחד מהם צריך אלא לבן זוגו אף על פי שאלו היו משקין אותו היה ריוח בהשקאתו אין משקין אותו לא במועד ולא בשביעית וכן הלכה ויש מי שסובר שבשביעית אף בבית הבעל הותר ואינו כלום שאף בשביעית לא הותר אלא במקום פסידא ומ"מ מה שאמ' בין ממעיין וכו' וכן אבל לא ממי גשמים ולא בקילון ודאי במועד נאמרה ולא בשביעית שכל מה שהותר בשביעית אף בטורח יתר הותר כמו שנבאר בסמוך אבל במועד הוצרך לומר בין ממעיין וכו' ובא להשמיענו שמה שהותרה השקאה בבית השלחין הותר אפי' ממעיין שיוצאה עכשו בתחלה אף על פי שהיה לנו לחוש בו שמא יפלו כותלי החריץ למעיין ויבא לתקנו במועד ואיכא טרחא יתירא או שמא אף איסור שלא אמרו חוטטין בבורות שיחין ומעורות של יחיד אלא לצורך המועד ואעפ"כ אין חוששין לזו וכל שכן ממעיין הישן שכבר נתחזקו כותליו ואין בהם חששא זו ומ"מ פי' בגמ' שבבית הבעל אף בישן אסור וכן הלכה.

נימוקי יוסף מסכת מועד קטן דף א עמוד א

משקין בית השלהין. פירוש שלהין כמה דמתרגמינן עיף ויגע משלהי ולאי והוא דבר שרגילין להשקותו תמיד בין שהוא גן ירק בין שהוא פרדס. ... וכיון שהורגל בכך אם אינו משקהו יפסד לפיכך שרי להשקותו בחולו של מועד אף על פי שיש בה טורח מלאכה דכיון דאית בה פסידא שרו לן רבנן ... ובשביעית נמי משקין הספיחין שיצאו מאיליהן דאע"ג דכל עבודת הקרקע נאסרת בשביעית כדכתיב שדך לא תזרע וכו' ומינייהו ילפינן כל שאר עבודות כגון מזבלין ומקרסמין שהוא חתיכת הענפים היבשים מן האילן ומזרדין שהוא אילן שענפיו מרובין חותכין מהן מכאן ומכאן ומפסגין הוא באילן שנופו נוטה לכאן ולכאן שקושרין אותן כדי שיעלו עליו למעלה שלא יכבדו על גוף האילן כל אלו מלאכות חשובות הן דסגי להו בפעם אחת בשנה דומיא דזריעה וזמירה אבל השקאה דצריכה תדיר לא מיקרי עבודה חשובה ולפיכך שריא.

...ואיסור מי גשמים וקילון אמועד קאי דגבי שביעית לא חיישינן לטירחא יתירא.

עוגיות. שחופרים סביב הכרם כדי שיתעכבו שם המים מלשון הלהן תעגנה שהוא לשון עיכוב והא נמי אמועד קאי משום טירחא יתירא ועוד דלא הוי דבר האבד אבל בשביעית מותר כדאיתא בגמ'.

לעומת רש"י והריטב"א, שנקטו מלאכות שנועדו למנוע הפסד חכמים לא אסרו בשמיטה, המאירי קובע שסיבת ההיתר היא הוואיל ואין מלאכות חשובות ומכל מקום הותרו רק במקום הפסד. והנחוקי יוסף (ר"ן) קבע שטעם ההיתר בשביעית הוא הוואיל ואינה מלאכה ועבודה חשובה (ולא הזכיר כתנאי שדווקא כשיש הפסד).

ונראה שהנפקא מינה בין שני הטעמים תהיה אם הותרה השקיה בבית הכסא. אם טעם ההיתר הוא משום מניעת הפסד, הרי בבית הכסא אין מניעת הפסד ויהיה אסור, ואם הגדרת ההיתר הוא מפני שזו מלאכה שאינה חשובה, הרי אף בבית הכסא יהיה מותר להשקות (שתי הדעות הובאו בריטב"א, וכן משמע בהבנת המאירי שהרי רק משום שנקט בנוסף גם את טעם ההפסד הוא אסר השקיה בבית הכסא, ונראה שלדעת הנחוקי יוסף שהתיר משום שאינה עבודה השקיה תהיה מותרת אף בבית הכסא. ועיין עוד בסוגיית מרביצין שדה לבן במסכת מועד קטן ו' ע"ב).

נפקא מינה נוספת בין שתי ההבנות היא אם יש למצמצם את כמות ההשקיה בשנת השמיטה או לא כפי שיתבאר לקמן בפסיקת החזון איש. להבנה שהיתר השקיה למניעת הפסד יש למצמצם את ההשקיה בכמות והתכיפות ההשקיה שתהיה רק למנוע הפסד ולא לשם הרווחה. אך אם הגדרת היתר ההשקיה היא משום שאינה מלאכה חשובה ולכן לא נאסרה, מותר להשקות כרצון כבכל שנה (אכן לדעת הר"ש ישראלי לקמן טעם משום הפסד התיר את המלאכה בכללה ואין צורך במצומצום ההשקיה).

ד. דין מלאכות האסורות מדאורייתא שנעשות 'לאוקמי'

בדין מלאכות האסורות מן התורה כזמירה ובצירה שנעשות לאוקמי לשמר את האילן מצאנו שתי דעות בדבר, רבינו חננאל התיר והרמב"ם אסר.

רבינו חננאל מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

מתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד [הגהה א חסר כאן וצ"ל אבל אין מוגזמין בין במועד] ובין בשביעית ולית נגר בר נגר דיפרקניה. פי' מתליעין עוקרין התולעין מן האילן בחרמש או בקרדום. מזהמין משקין את האילנות מים וזבל. ומגזמין קוצצין בדי האילן וסכין מקום הקציצה שמן כדי שלא יכהו הקור וימות האילן. אמר רבינא אנא לא נגר ולא בר נגר ומפרקניה לה מאי קושיא ליה אילימא אמאי קא שרי בשביעית ואסור במועד. שביעית דמלאכה קא אסר רחמנא הני לאו מלאכה נינהו מועד דאפילו טרחא נמי אסיר. הני נמי טרחא נינהו:

ואי זיהום אגוזים קשיא ליה אמאי זיהום בשביעית שרי. וגזוז אסור. זיהום אוקומי אילנא שהוא זיבול להאכיל זוהמא את האילן שלא ימות שרי. גזוז שהוא חיתוך הזמורות להחליף אחרים תחתיהן להברות האילן ולהפריחו הוא ואסור...

הר"ח מבאר היתר לאוקמי בשביעית הוואיל ואינה מלאכה ומתיר אף במלאכות דאורייתא אם נעשה 'לאוקמי', הוואיל וכל עבודה 'לאוקמי' אינה בכלל מלאכה האסורה בשביעית.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה י

ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

הרמב"ם התיר הפסקה ומלאכות לאוקמי רק משום שביסודן הן אסורות מדרבנן, נראה שאין היתר מלאכות האסורות מאורייתא כחמירה ובצירה גם כאשר הן לאוקמי לשמור שהעל לא ינצק.

שבת הארץ פרק א הלכה כ

יש מי שנראה מדבריהם (ר"ח ע"ז נ ע"ב) שאפילו בזמור ממש אינו אסור כי אם כשהוא לאברויי אילנא ולהפריחו. אבל אם הוא רק לאוקמי אילנא שלא יתקלקל – מותר. ואם חותכים זמורות של הגפן, להעבות את הגפן או כדי שירבה פירותיו – ודאי הוא זמור האסור מן התורה. אבל אם חותכין את כל הענפים, ואין כוונת החתיכה כדי להרבות פירות ולהעבות האילן, אלא כדי להאריך את ימי הגפן – יש לומר שהוא חשוב לאוקמי אילנא. כיון שהכוונה היא שלא ימות לפני הזמן שיוכל להאריך ימים ע"י קציצת ענפיו, נמצא שהענפים ההם כשלא יקצצו – המה מזיקים אותו ואין כאן כי אם לאוקמי. ואם הוא ודאי שלענין הפירות וגוף העץ של הגפן יהיה קשה זימור זה, וכל התועלת תהיה רק להאריך ימיו – נראה שהוא ודאי לאוקמי אילנא ומותר. אלא אפילו אם יהיה ספק אם הוא מעלי או קשי לפירות ולגפן, כיון שאינם מהכוונות לתועלת זה כי אם לאוקמי, יש לומר שאין כאן איסור תורה, ובשביעית בזמן הזה יש להקל. ועל כל פנים אין זמירה כזאת חמורה יותר משאר מלאכות דרבנן.

אבל יש אומרים (רמב"ם פ"א הל' י) שכל החילוק שבין לאוקמי אילנא ולאברויי אילנא אינו כי אם במלאכות שהן דרבנן, שכשהיא לאוקמי אילנא הוי הפסד ולא גזרו רבנן. ולפי זה, בזמור שהוא מלאכה האסורה מן התורה אין הפרש בין לאוקמי אילנא או לאברויי, ולעולם הוא אסור. וכל ההיתרים כמזנב כגפנים וקוצץ קנים וכיוצא בזה, אינם נאמרים כי אם כשמתכוון לעצים. אבל כל שמכוון לתועלת העבודה, אפילו אם העבודה הזאת תהיה לאוקמי אילנא, הוא גם כן אסור מהתורה. ולפי זה יהיה הזימור שהוא כדי להאריך ימיו של הגפן גם כן אסור מהתורה.

ספר השמיטה פרק ד הערה 11 (עמ' כב)

ואם מותר בלאוקמי גם מלאכה דאורייתא – הנה הגאון מוהרא"י קוק זצ"ל בשב"א (פ"א ה וכו') למד מלשון הרמב"ם (פ"א י) שמלאכות דאורייתא כגון זימור אסור אף לאוקמי. ולענ"ד אחרי שברמב"ם לא מפורש איתמר, והר"ח (שם ע"ז נ) מפורש כ' שמותר אף בזימור דאורייתא, כלשונו שם 'זיהום אוקמי אילנא גיזום שהוא חתוך הזמורות להחליף אחרים ולהברות ולהפריח האילן הוא ואסור' – אין להחמיר בכגון דא.

ונראה לומר שמחלוקת זו תלויה בהבנת היתר 'לאוקמי'. להבנה שהיתר הוא משום שאינה מלאכה, אף במלאכות דאורייתא כאשר הן 'לאוקמי' יהיה מותר. להבנה שהיתר 'לאוקמי' הוא משום הפסד (כפי שנראה בהסבר הרמב"ם), רק במלאכות דרבנן ניתן להתיר משום הפסד אך מלאכות דאורייתא אין יכולת להתיר אפילו כשנעשות לאוקמי.

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן נא

ועיין בשבת הארץ פ"א ה"כ ובהל' שביעית להגרי"מ טוקצינסקי ז"ל שכתבו דמותר לאוקומי אף בזימור דאורייתא והסתמכו על פי' הר"ח שם במס' ע"ז, ולא ידעתי שום הכרח כי זיהום וגזיזום דהתם שקולין הם מדפריך התם בגמ' מזיהום אגזיזום. אבל מ"מ נראה כדבריהם, משום דמסתבר שגם אביי דסובר שגם תולדות אסירי מדאורייתא ג"כ סובר הך כללא דלאוקומי שרי.

הגרש"ז אוירבך בשו"ת מנחת שלמה נקט שמסתבר יותר שטעם היתר מלאכות 'לאוקמי' הוא משום שאינן עבודה כלל, שהרי גם אביי הסובר שכל המלאכות החקלאיות אסורות מן התורה ודאי מסכים להיתר עבודות 'לאוקמי' וזאת רק משום שאינן נכללות כלל במלאכות אסורות. ונראה לי שיש לדון, שאכן לדעת אביי חייבים לומר שהיתר 'לאוקמי' הוא משום שאינה מלאכה, אך מניין שגם רבא סובר כן? אולי בזה חלקו אביי ורבא ולדעת רבא ההיתר 'לאוקמי' הוא משום הפסד, ולא נצרך להבנה שאינה מלאכה. שהרי לדעת רבא כל המלאכות חוץ מארבע מלאכות אסורות רק מדרבנן, ודי בסברה שבמקום הפסד לא גזרו חכמים (ויש להעיר שמכל מקום אביי העמיד היתר השקיה בשביעית משום ששביעית בזמן הזה דרבנן ומשום הפסד, ולא נקט ההיתר משום שאינה מלאכה, ראה לקמן בביאור הגר"ש ישראל).

האם היתר השקיה הוא משום היתר מלאכה 'לאוקמי' או שאלה שני היתרים נפרדים?

בגמרא במועד קטן היתר השקיה והיתר מלאכות 'לאוקמי' הוזכרו בשתי סוגיות נפרדות, בסוגיית השקיה הגמרא לא הזכירה טעם ההיתר משום 'אוקמי', אלא בדברי אביי הוזכר הטעם משום הפסד ובדעת רבא חלק מהראשונים ביארו משום הפסד וחלקם נקטו הואיל ואינה עבודה. בסוגיית היתר מלאכות 'לאוקמי' בדברי הגמרא לא הוזכר כלל הטעם של משום הפסד, אלא הראשונים חלקם ביארו הטעם משום הפסד וחלקם נקטו הואיל ואינה עבודה. לאור זאת ניתן להעמיד את סוגיות הגמרא בארבעה אופנים:

- ניתן להשוות בין הסוגיות ולומר שההשקיה וכל מלאכות לאוקמי ביסודן אסורות ורק במקום הפסד הותרו.
- ניתן להשוות בין הסוגיות ולומר שהן השקיה והן שאר מלאכות לאוקמי יסוד היתרן הוא משום שאינן מלאכה שנסארה בשביעית.
- ניתן לחלק בין הסוגיות ולומר שההשקיה היא ביסודה מלאכה אסורה ובמקום הפסד הותרה, אך מלאכות לאוקמי אינן בכלל מלאכה.
- ניתן לחלק בין הסוגיות ולומר שההשקיה הותרה כי אינה נחשבת מלאכה, אך שאר מלאכות לאוקמי הינן מלאכות שהותרו רק במקום הפסד.

השוואה בין השקיה לשאר מלאכות לאוקמי (ושתייהן משום הפסד או שתייהן משום שאינה עבודה)

הריטב"א מקשר בין סוגיית השקיה לסוגיית מלאכות האסורות כניכוש, הרי שהבין שסברה וטעם אחד יש לשתי הסוגיות. ומשמע שמעמיד את ההיתר משום הפסד.

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

ופרקין מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וא"ת והלא מנכש ומשקה כי הדדי נינהו והכא אסור לנכש אפי' מדרבנן והיכי שרינן במתני' השקאה, יש מתרצים דברייטא בבית הבעל מיירי, ולא נהירא, והנכון דניכוש טירחא רבה וכהשקאה דקילון דמיא...

הריטב"א בתירוץ אחד מעמיד את הברייטא האוסרת ניכוש בשדה בית הבעל (חייבים לומר שטעם ההיתר להשקות ולנכש הוא משום הפסד, כי לטעם משום אינה עבודה אין סיבה לחלק בין בית השלחין לבית הבעל), כלומר מקום שאין הפסד אם לא ינכש ולכן הניכוש אסור, אך במקום שהניכוש יהיה לשם מניעת הפסד כבהשקיה יהיה אכן מותר. בתירוץ שני מבאר שמלאכת הניכוש יש בה טרחה ולכן אף שבמקום הפסד לא הותרה לעומת השקיה בבית השלחין שאין טרחה רבה, הותרה הואיל ובמניעתה יהיה הפסד.

החזון איש ביאר שיטת הריטב"א שסיבת ההיתר הן של השקיה והן בשאר מלאכות לאוקמי הוא מטעם הפסד.¹ וביאר שהרמב"ם הוא בעל השיטה הראשונה שהוזכרה בריטב"א המתירה מלאכות דרבנן במקום הפסד אפילו במקום טרחה, ופסק כן.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א

הלכה ז

סוקרין את האילן בסקרא, וטוענין אותו באבנים ועודרין תחת הגפנים, והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר.

הלכה ח

משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו.

הלכה ט

ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים.

הלכה י

ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

1. אך הסבר זה קצת קשה, שהרי הריטב"א שם ד"ה סתומי פילי שרי כתב 'פי' שאינו אלא לאוקומי בעלמא שלא יכנס השמש בין הבקעים ולא חשיבא עבודה, אבל יש קשקוש לחזק האילן ולהשביחו וחשיבא עבודה ואסיר. 'וצ"ע.

בסידורו את ההלכות שנה הרמב"ם מסיידור המקרים במארא. המארא באוצר קטן דף כ' ע"ב דנה בדיון הפקיה בבית השלחין בשביעית ובדף ז' ע"א דנה בדיון קשקוש בזיתים ועידור באפנים ומילוי הנקעים מים ועשיית עזיות לאפנים. אך הרמב"ם ערבה בין המקרים וכתב דין משקין בית השלחין (הלכה ח) בין המקרים עודרין תחת האפנים, והמקשקש בזיתים (הלכה ז) ובין עושין עזיות לאפנים, וממלאין את הנקעים מים (הלכה ט). ולאחר מכן שוב חוזר ומבאר טעם היתר הפקיה (הלכה י). כמו כן הרמב"ם הזכיר את התנאי אם להפירות את האילן אסור ואם לסתום את הפזימים מותר (הלכה ח) והיתר הפקיה (הלכה ט) כתב משום 'שלא יפסדו'. מן כן הדגיש הרמב"ם שכל ההיתרים הם 'והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם' ולכן אם באמצעותם יהיה הפסד וימות כל עץ שבה, חכמים לא גזרו על כך ומותר לעשות עבודות אלו.

מתוך כך החזון איש הבין בדעת הרמב"ם, וכן פסק להלכה, שיסוד ההיתר של הפקיה וכן של כל המלאכות 'לאוקמי' הוא מטעם הפסד. ולכן רק איסורי דרבנן הותרו משום הפסד.

חזון איש שביעית סימן כא ס"ק יז

ולענין גיזום [למש"כ לעיל ס"ק ט"ו דגיזום דשאר אילנות דרבנן] נכוש זיבול עידור בתפוז"ז שהעץ מפונק מאד והוא לפעמים נפסד ויבש במניעתו, תלוי בפלוגתת הפוסקים דהריטב"א כ' בריש מ"ק דיש מפרשים הא דאסרה ברייתא נכוש ושאר מלאכות היינו בבית הבעל [נראה דהאי בית הבעל לישנא בעלמא דלענין נכוש ושאר מלאכות אין חילוק בין בעל לשלחין אלא ר"ל כעין בית הבעל שאין כאן פסידא גמורה] אבל אם היא שדה הנפסדת במניעת מלאכות אלו שרי והא דתנן פ"ב מ"י אין מכסחין באורז ופסקה הר"מ פ"א ה"ט' נראה דלא חשיב למניעתה הפסד גמור, וכן משמע. שאם היה דין כולל שאף במקום שנפסד לגמרי לא התירו שום מלאכה לא אצטריך למתני כיסוח באורז, וכ"מ בירו' פ"ב ה"ב בהא דמפרש טעמא דרבי שמעון דנוטל את העלה שהוא כמציל מן הדליקה ופי' הגר"א משום הפסד שרי ר"ש ואע"ג דפליגי רבנן לא מסתבר דפליגי ביסוד אי שרינן מלאכה דרבנן משום הפסד אלא פליגי בהכרעת שיטור הפסד.

הריטב"א חולק וסבר דהוא טורח מרובה ולא התירו כמו מי קילון. והנה הריטב"א לשיטתו דלא התירו מי קילון בשביעית אבל לדעת המתירים מי קילון בשביעית קם פירוש הראשון שהביא ריטב"א דבמקום פסידא הכל שרי, וכיון דקיי"ל להתיר מי קילון בשביעית כדעת הר"מ וסיעתו קם דינא דבמקום פסידא שרי. והנה הנ"ג כ' כתב דדוקא השקאה שריא דאינה מלאכה חשובה וכמש"כ סי' י"ז סק"ד אבל מדברי הר"מ משמע דזה שהתירו השקאה הוא משום פסידא ובשאר מלאכות אין פסידא והוא כרבנו שלא נודע לנו שמו שהביא ריטב"א. וכ"ד הר"ש פ"ב מ"ב ש"כ ואפי' בשביעית עצמה כו' משמע התם דשרי כגון להשקות כו' ור"ל דמשמע התם דמתירין כל תולדות משום הפסד כמו השקאה וכיוון שהוא תרי דרבנן נראה דנקטינן להקל בפלוגתא דרבנותא.

לאור זאת שכל היתר מלאכות לאוקמי וכן הפקיה הוא משום הפסד, פסק החזון איש שיש למצא בכל המלאכות הן בהפקיה והן בשאר מלאכות, ומותר רק מה שנדרש ולא יותר. וכן יש להקדים במידת האפשר לעשותם קודם השמיטה, וכן לקראת סוף שנת השמיטה במידת האפשר יש לאחר ולעשותן לאחר השמיטה. ובספר הלכות שביעית (הרב זילבר) כתב שאין צורך למצא בכמות ההפקיה אך יש למצא בזמני ההפקיה.

חזון איש שביעית סימן כא ס"ק יז

...במקום הפסד שימוות כל עץ [או שיפסדו כל הפירות] יש לסמוך להקל בכל אלו. אך צריך לשקול כל עבודה ועבודה יש בזה חשש שימוות העץ וכל שאינו אלא הרוחה אסור, ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים, וכן חייבין ולנכש קדם ר"ה תשי"ב שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית ואף אם לא יספיק לכל השנה כל מאי דאפשר למעוטי חייב למעט, מה שאפשר לאחר עד אחר ר"ה תשי"ג חייב לאחר ואסור בשביעית.

הלכות שביעית פרק א הערה עב (הרב זילבר)

מסתימת הפוסקים נראה לכאורה דא"צ לשנות בהשקאה כיון שהתירו להשקות מותר כל צרכו כמו בכל שנה אף שגם בפחות לא הי' נגרם הפסד לפירות ולעצים, וזה דווקא בכמות של השקאה דהכל מעשה אחד (ועיין בד"מ ס' תקל"ז בשם ר"י והובא בהגרעק"א) אבל בזמני השקאה יש למעט, למושל בסוף הקיץ בימים החמים שהדרך להשקות האתרוגים פעם בשבוע יש להשקות פעמים בחודש ואם רגילים פעם בשבועיים ישקו פעם בחודש.

השוואה בין היתר השקיה לשאר מלאכות לאוקמי (ומותרות הואיל ואינן עבודות)

אך ישנה אפשרות להפאיד שכן היתר השקיה וכן שאר מלאכות לאוקמי הן משום שאינן עבודה שנסארה בשביעית כדעת הנימוקי יוסף שהשקיה מותרת הואיל והיא עבודה תדירית לא נחשבת עבודה, וכדעת רש"י וריטב"א באוצר קטן ודעת רש"י ור"ח באסכת ע"ז דשאר מלאכות לאוקמי הותרו משום שאינן נחשבות עבודה, ואפילו זמירה דאורייתא לאוקמי יש להתיר כדעת הר"ח משום שאינה נחשבת עבודה ולכן לא נכלל באיסור זמירה.

הבחנה בין היתר השקיה לשאר מלאכות לאוקמי

אך יש שביארו שאין להשוות את סוגיית היתר השקיה משום הפסד לסוגיית היתר לאוקמי. הואיל וההשקיה היא מלאכה מיוחדת, שאכן אם לא יסקה ימות הציוד ויש כאן מלאכה לאוקמי - שימור הקיימ, אך כל פעולת ההשקיה גורמת הצמחה ותוספת צידול ולא רק מונעת נזק - התוצאות שלה הן בדרך כלל גם לאברויי.

הרב ניסים קרליץ, חוט שני, שמיטה ויובל פרק א הלכה ה (עמ' קא)

פסידא ואוקמי אילנא: והשתא לקאתינן להכי, נראה לגדרי התירא לאוקמי אילנא אינם כגדרי פסידא דהותרו במלאכות דרבנן כמבואר לקמן הלכה י עמ קב, וב' ענינים המה, דגדר לאוקמי אילנא בשביעית דמותר הוא משום דאין על זה שם עבודת קרקע וכמ"ש רש"י, אבל התירא דפסידא במלאכות האסורות מדרבנן בשביעית שם מלאכה עליהן דעבודת קרקע נינהו מדרבנן אלא דהותרו במקום פסידא. ותדע לך שהרי מותר להשקות את הצמחים בשביעית במקום פסידא ואין לך אברויי

גדול יותר מזה, דאף דאם לא ישקה ימות האילן או שלא יתן את פירותיו מ"מ עצם ההשקאה הוא לאברויי שהוא נותן בפועל חיות לאילן ולפירותיו. והוא כמו נתינת מאכל לאדם להחיות את נפשו דפשיטא דאין זה פעולה של שמירה על הקיים כדי שלא ימות כמו לאוקמי, אלא היא פעולה של הוספת חיות לאדם, ואם נימא דהתירא דפסידא הוא הוא התירא דאוקמי א"כ מ"ט מותר להשקות במקום פסידא והרי הוא אברויי ולא אוקמי.

כמו כן הפר"ש ישראל' בספר חוות בנימין מד"ק ומבאר כוונת הרמב"ם שפירא בהיתר השקיה (הלכה י) אף שכבר כתב שאלאכות 'לאוקמי' מותרות (הלכה ח), היתר השקיה שונה מהיתר 'לאוקמי'. היתר 'לאוקמי' דהיינו פעולות לשמר את קיום האילן אינן בכלל מלאכה ולכן מותרות אך יש להקפיד שאכן לא תהיה תועלת והרווחה בעשיית פעולות אלו. לעומת היתר השקיה שהוא מלאכה ומשום שבמנעתה יכול להיות הפסד, לא אסרו חכמים כלל ולכן גם אין צורך להקפיד בכמות ההשקיה וכדומה (ועל פי זה תבאר דעת אב"י וכי בזמן ששמיטה דאורייתא יהיה אסור להשקות? אלא שאכן השקיה מטעם הפסד שהותרה ע"כ השקיה ללא הפסקה תהיה אסורה, אך השקיה 'לאוקמי', דהיינו בצורה מצומצמת לשמר רק את הקיים, שאינה נחשבת עבודה כלל תהיה מותרת גם בזמן שמיטה דאורייתא.

חוות בנימין חלק ג סימן צח (עמ' תרכג) (הגר"ש ישראל')

ונראה לבאר את הרמב"ם שכוונה אחרת לו, כי הן בעצם יש תמיהה על הרמב"ם, גם ממה שהוצרך לאריכות דברים בזה, הרי פשוט מאחר שכפי שהוא מסביר שבלי השקאה ימות העץ, נמצא שהשקאה היא מגדר 'אוקמי' אילנא'. והרי בזה כבר נתבאר שם דבריו לפני כן. (שם הל' ז') 'המקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתור הפצימים מותר'. הרי כבר ניתן לנו יסוד זה של אוקמי מותר, ורק להברות אסור. א"כ במה הוקשה יותר בהשקאה 'לאוקמי'? אלא שנראה שהוקשה לו, שבעוד שכל אלה המותרים מצד 'אוקמי' אין ההיתר אלא בצורה מצומצמת ובדקדוק שלא יהיו בפעולה יותר מאשר להעמיד אותו על עמדו. לדוגמא האמור במשנה (פ"ד ו') 'אילן שנמשח קושרים אותו בשביעית לא שיעלה – אלא שלא יוסיף'. לפ"ז היה צריך לציין גם באלה שהותרה ההשקאה כדי לשמור שלא יתייבש, שההשקאה צריכה להיות מצומצמת ובאומד מדוקדק, שלא יהא בה כדי להפריח יותר, אבל לא מצינו אזהרה מעין זו בהשקאה. לזאת בא הרמב"ם להסביר, שיש שוני מסוים בין השקאה לשאר מלאכות, כי השקאה היא עצם ועיקר החיות של הצמח שבלעדיו נהפכת הארץ לשממה ולמדבר (וכבר הרגיש בזה החזו"א, למה לו לרמב"ם לכתוב 'שתעשה הארץ למליחה', הרי אין דנים אלא על שמירה של הצמח ולא בשמירה על הארץ עסקין), ואין הכוונה באמרו 'תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ בה' שבמניעת ההשקאה שנה אחת בלבד יקרה כדבר הזה. כי זה ודאי אינו ועינינו רואות שמושנה אחת, שהגשמים עכ"פ פוקדים האדמה גם בשנה זו, ואין הארץ הופכת ומליחה הממיתה את כל העצים. אלא כוונתו על ערך ההשקאה, במוכן יסודי, שבלי השקאה, היינו חוסר השקאה ממושך, הופך את הארץ לשממה (וזה תוכן כל המדבריות הקיימים שהם בגלל חוסר מתמיד של השקאת המקום) ע"כ ראו חז"ל להתיר השקאה בשוני מכל מלאכות שהיתרו ב'לאוקמי', כי באלה שההשקאה נצרכת אין בה שום הגבלה ואין חייבים לדקדק בהשקאה שלא להשקות יותר ממה שנחוצק לקיום, ולא להוספה. כי אין הדבר כך ובהו שהותר הותר לגמרי. וסרה לפ"ז תמיהתו של החזו"א, שאכן הדברים כפשוטם ומתייחסים רק מצד השמירה על קיום האילן, ואין המדובר מצד השמירה על היכול של השנה השביעית. אולם בלשון שהוזכר 'וימות כל עץ' אין הכוונה שימות העץ ע"י חוסר השקאה של שנה אחת, אלא כנ"ל. ומעתה לא קשה גם לדעת ר"י ואב"י כי בזמן ביהמ"ק היתה אמנם ג"כ השקאה מותרת כדי לשמור על ה'לאוקמי', כדרך כל טיפולים מסוג זה שאינם בגדר

מלאכות האסורות בשביעית, אולם אז היה חיוב לדקדק להשקות רק במדה מצומצמת, שבלעדיה ינוק העץ. משא"כ בזה"ז ששביעית דרבנן - השקאה, במקום שהותרה, מותרת מבלי צורך לדקדק שתהא רק במדה מצומצמת של לאוקמי, כי בהשקאה, במקום שהותרה, לגמרי הותרה. בזה נסתלקה ההשגה של החזו"א על השיטות הסוברות שדין לאוקמי לא הותר אלא במה שהוא צורך העץ עצמו, אבל לצורך קיום הפירות לא הותר כלל...

יש להדגיש שלשיטת הגר"ש ישראל (חוות בנימין) היתר משום הפסד משמעותי שכלל לא אסרו חכמים, ומרחיב את אפשרות ההשקיה. לעומת החזו"א איש שביאר שהיתר משום הפסד הוא היתר ממוקד, ומצמצם את אפשרויות ההיתר, ורק במקום שאכן יש הפסד מותר, ויש להימנע מלהפגיש להרווחה.

הבחנה בין היתר השקיה לשאר מלאכות לאוקמי (השקיה משום שאינה עבודה ומלאכות לאוקמי משום הפסד)

אך ישנה אפשרות להצמיד שרק השקיה מותרת כדברי הנימוקי יוסף משום שהיא תדירה ואינה נחשבת עבודה, ולכן אין לדקדק באופן ההשקיה. לעומת זאת שאר מלאכות לאוקמי נחשבות עבודה והותרו רק משום הפסד (כדעת רש"י וריטב"א מועד קטן ב ע"ב ועוד) ויש לצמצם העבודות למנוע הפסד ולא להרווחה.

אוקמי אילנא ואוקמי פירא

חז"ל הכחינו בין מלאכות אוקמי אילנא המותרות לבין מלאכות אברויי אילנא האסורות, כמו כן בין מלאכות אוקמי אילנא המותרות ובין מלאכות לפטומי פירא האסורות. אך לא התבאר בסוגיה אם מלאכות לאוקמי פירא מותרות או לא.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

ואלא סיכה אסיכה קא קשיא ליה, דקתני: סכין שמן לגזום בין במועד ובין בשביעית, ורמינהי: סכין את הפגין, ומנקבין, ומפטמין אותן עד ר"ה; עד ר"ה אין, בשביעית לא! מי דמי? הכא אוקמי אילנא ישרי, התם פטומי פירא ואסור!

ישנן כמה סוגיות העוסקות בדיני מלאכות לשימור הפירות כגון הסרת עליהם או קוצים מן האשכול וכן השקיית ירקות.

משנה מסכת שביעית פרק ב משנה ב

מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכן בבית השלחין מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית.

משנה מסכת שביעית פרק ב

ומרביצין בעפר לבן דברי רבי שמעון רבי אליעזר בן יעקב אוסר, ממרסין באורז בשביעית ר"ש אומר אבל אין מכסחין.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ב הלכה ב

ר"ש אומר אף נוטל הוא את העלים מן האשכול בשביעית. מחלפא שיטתיה דר"ש. תנינא תמן ממרסין את האורז בשביעית דברי רבי שמעון אבל לא מכסחין, וכא הוא אומר אכין, שנייא הוא הכא שהוא כמציל מן הדליקה.

פני משה מסכת שביעית פרק ב הלכה ב

ר' שמעון אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית. עצמה והלכה כת"ק דלא אמרו מפרקין את האילן אלא בתוספת שביעית וכן כל דבר שהוא לתיקון השדה או להאילנות אסור בשביעית עצמה מדבריהם אבל לא בתוספת שביעית כדאמרן.

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ו עמוד ב

תנו רבנן: מרביצין שדה לבן בשביעית, אבל לא במועד. והא תניא: מרביצין בין במועד בין בשביעית! – אמר רב הונא: לא קשיא: הא – רבי אליעזר בן יעקב, הא – רבנן. תניא אידך: מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית, ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית.

רש"י מסכת מועד קטן דף ו עמוד ב

כדי שיצאו בשביעית – אבל לא ישקה בשביעית כדי שיצאו בשביעית.

שו"ת מבי"ט חלק ב סימן סד

ולענין השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם הא תנן ריש מ"ק משקין את בית השלחין במועד ובשביעית וכיון דתני להו בהדי הדדי משמע דכל מה שמותר להשקות במועד מותר להשקות בשביעית וכל הני מותר להשקות בח"ה דאיכא בהו פסידא וכן בשביעית ולא שני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא דכל מה שיפסד אם לא ישקנו הוי פסידא דהא לא חלקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה דכיון דיפסד הכל אם לא ישקנו לא מפלגין ביניהו והתר זה לכ"ע אפילו למאן דסבר דשביעית בזמן הזה דאורייתא.

כאן כן חלקו הרא"ה קוק והחזון איש בהכנת דעת הרמב"ם בהיתר הפקיה בשמיטה, אם התיר הפקיה לצורך הקרקע והאילנות בלבד או התיר הפקיה גם לצורך פירות שביעית.

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה י

ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

הרא"ה קוק מבחין בין אוקמי אילנא לאוקמי פירא, אוקמי אילנא מותר אך אוקמי פירא אסור, ומבאר את סוגיות האמרא ודברי הרמב"ם על פי הפנה זו.

שבת הארץ פ"א הלכה ה אות טו

וכן אין מכוונים, שהוא לקוץ את הקוצים היוצאים מן האילן, ומזיקים את הפירות. וזה אסור לכל הדעות, שאפילו להאומרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן זהו דוקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה. אבל עבודה שהיא לצורך הפירות לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות הפקיעה תורה, שהפקידה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם. ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם.

שבת הארץ פ"א הלכה טו אות ד

ומותר למרס באורז בשביעית: פירוש שמותר להשקות שדה אורז השקאה יפה ולערב את המים כעפר ונראין הדברים ששדה אורז צריכה היא השקאה כזאת שאם לא יעשה כן ימותו הזרעים לגמרי. ונראה לי דמיירי שממרס את השדה של האורז בשביעית סמוך ליציאתה כדי שיצמח האורז במוצאי שביעית שמותר להשקות שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית. ובאורז צריכה השדה מירוס שהיא השקאה יותר מרובה בעירוב יפה עם העפר – גם זה מותר לצורך מוצאי שביעית. אבל למרס לצורך שיצא האורז בשביעית נראה שאסור שהרי אסור להשקות שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית.

שבת הארץ. קונטרס אחרון יב

כל מה שהוא בשביל הפירות אסור לעשות גם עבודה של לאוקמי דהפירות של שנה זו רחמנא אפקרינהו ולכן אין מעשנין את האילן להמית התולעים דאיירי בתולעים המזיקים להפירות וכמ"ש הר"מ בפירושו והא דהתיר רבי שמעון הסרת עלה מהאשכול כבר פי' הגר"א בשנות אליהו ע"פ הירושלמי שהסרת העלה היא פעולה שלא יתקלקל האילן. ולפי"ד ה"ר יהוסף ז"ל המובא בפי' מלאכת שלמה שם ספ"ב שממרסין באורז מיירי בהשריש מערב שביעית י"ל דה"נ מיירי באשכול שצמח בערב שביעית ודייק אשכול שהוא עבודת פרי דוקא והר"ז בכלל פטומי פרי. אבל לפירות שביעית עכ"פ אסור ואין חלוק בזה אם התולעת או הקוץ כבר ישנו על הפרי או לא וכן כל השקאת ירקות וזרעים יש להתיר דוקא כשהיא לצורך הקרקע שאם לא ישקוה תעשה מלחה ותהי' גרועה גם לשנה הבאה או שיש צורך להוצאת ירקות למוצאי שביעית אבל בשביל הירקות עצמן שהם שביעית לא מצינו היתר וכ"נ בדשאים ושושנים שיש להשקות דוקא אם הם מתקיימים גם בשנה שאחר שביעית או שיצאו ונגמרו כבר בע"ש אך לא למה שיוצא בשביעית דרחמנא אפקרי' ולא שייך להתיר עבודה בשביל הפסדם וכ"מ במו"ק ו' ע"ב רש"י ד"ה כדי.

הרא"ה קוק מכאר דברי הרמב"ם 'לא יסקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה' כפשוטו, שהשקיה לתולעת הקרקע או האילן או לצורך פירות וירקות שאינם קדושים בקדושת שביעית מותרת, אך השקיה לצורך פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית אין היתר להשקותם שהרי הפקירה התורה את פירות שביעית לכול, וסילקה יד הבעלים מהם. ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם. וכן מצינו הרא"ה את הסוגיות העוסקות ב'אוקמי פירא' ב'אוקמי' פירות שישית או שישית אין בהם קדושת שביעית שיש להתייחס אליהם כ'אוקמי אילנא'.

לעומת זאת רחמנא איש נקט עמדה שונה וביאר את הרמב"ם באופן אחר, אכן בסי' טז העמיד את דברי הרמב"ם כהבנה הפשוטה שמלאכות 'לאוקמי אילנא' בלבד מותרות אך לאחר מכן בסי' כא ביאר באופן שונה, שאף מלאכות 'לאוקמי פירא' מותר.

חזון איש שביעית סי' טז ס"ק ד

ד. והנה משמע דמשקין בשביל שיהיו הפירות לאכילה והא דאמר כדי שיצאו במוצאי שביעית ופרש"י אבל לא כדי שיצאו בשביעית, אפשר דר"ל דמשום שיצאו במוצאי שביעית לא יהיו אסורין משום ספיחין, ולפי זה לאו דוקא שיצאו אלא ר"ל שילקטו במוצאי שביעית בזמן ההיתר [עי' לעיל סי' ט' ס"ק י"ג] ולפי זה אילנות משקים משום פירותיהן ואע"ג שהן הפקר מ"מ הרי נאכלין ונהנין מהן עד זמן ביעור, ויש לתמוה במש"כ הר"מ פ"א ה"י שהתירו כל אלה כדי שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, ולמה לא כתב משום שלא יפסדו הפירות כמו במועד, ויש נפקותא טובא אי מתירין גם משום הפסד הפירות או דוקא משום הפסד הארץ והאילנות, ואפשר דעת הר"מ דלעולם לא התירו בשביעית משום פירות שאין להשתדל בגידול פירות בשנה שביעית, והא דהתירו בית השלחין והרבצה היינו שלא תפסד הארץ והאילנות, והא דממסרין את האורז נמי שהאורז שלא ישקנו הוא מוצץ לשד הארץ ונפסדת, ולפ"ז הא דתניא מרביצין כדי שיצאו ירקות במ"ש היינו שתהא הארץ ראוי' להוציא ולא תתקלקל, וכן הא דאמר משקין בע"ש כדי שיצאו ירקות בשביעית ר"ל שלא תפסד הארץ מלהוציא, תדע דהא להר"מ הירקות הנכנסות מששית לשביעית אסורין משום ספיחין כמש"כ סי' ט', ואולי בירקות הזולין שלא גזרו עליהן משום ספיחין...

שם, סי' כא ס"ק יד

יד. בסי' ט"ז סק"ד נתקשינו בל' הר"מ שכתב טעם היתר השקאה כדי שלא תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ ובגמ' משמע דשביעית דומיא דמועד דמשום הפסד יכול הארץ שרי, ראיתי בנמוקי יוסף ריש מו"ק דכתב בהדיא דמשקין בשביל הספיחין [והיינו בהביאו שליש בששית שאין בהן איסור ספיחין כמש"כ סי' ט' ס"ק י"ז] וכן הא דתנן מ"ק ו' ב' צדין את האישות בשדה לבן ע"כ משום הפסד התבואה ובתו' פירשו דמתירין מסקלין והר"מ פירש דמתירין חפירה, ונראה דהא דכ' רבנו ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ אין הכונה דתיבש העץ ולא תעשה פרי לעולם אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו ומצינו איוב י"ד 'ימות בארץ גזעו מריח מים יפריח וגו' ומש"כ תעשה הארץ מליחה הוא טעם למה שסיים וימות כל עץ אבל אין כאן הפסד הארץ לשנה הבאה, תדע דהרי ר"י ואב"י ס"ל תולדות דאוריתא וא"כ לא התירו אלא בזה"ז אבל בזמן שביחמ"ק קיים אסורה השקאה וא"כ בשנה שביעית ימות כל עץ בית השלחין ואי כל אילנות כבית השלחין [וכמו שצדדנו בסי' ט"ז] ימותו כל עצי הארץ וכאשר יטעו אחר שביעית לא יהיו להם תירוש ויצהר עד שנת הרביעית וזה דבר נמנע ואי יתקיימו בנס הרי זה נס יותר מהברכה בשנה ששית ולמה לא הזכירו הכתוב ולא הזכירוהו חז"ל, וע"כ צ"ל דמתירין השקאה משום הפירות...

שם, סי' ט"ק יז

ולכן במקום הפסד שימות כל עץ [או שיפסדו כל הפירות] יש לסמוך להקל בכל אלו, אך צריך לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ וכל שאינו אלא הרוחה אסור ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים, וכן חייבין לזבל ולנכש קדם ר"ה תשי"ב שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית ואף אם לא יספיק לכל השנה כל מאי דאפשר למעוטי חייב למעט וכן מה שאפשר לאחר עד אחר ר"ה תשי"ג חייב לאחר ואסור בשביעית.

לדעת החזון איש 'אוקמי פירא' נכאל בהיתר 'אוקמי אילנא' ואף זו כוונת הראב"ם שכתב 'ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ' 'אין הכוונה שתיבש העץ ולא תעשה פרי לעולם אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו' ולכן כל הפעולות המיועדות לשמר את הפירות שלא יפסדו מותרות בשביעית.

הרב ניסים קרליץ, חוט שני, שמיטה ויובל פרק א הלכה ט-י

הפסד של האילנות או של הפירות: לכאורה משמע מלשון הרמב"ם שכתב שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה להיתר להשקאה הוא משום הפסד הקרקע והעצים אבל לא התירו השקאה משום הפסד הפירות לבד. ובטעמא למלתא כתב החזו"א לאפשר שלא התירו בשביעית משום הפסד הפירות כמו בחול המועד שאין להשתדל בגידול פירות בשנה השביעית ומשום"ה לא התירו אלא משום הפסד הקרקע והעצים. אבל החזו"א הקשה דבגמרא משמע דבשביעית התירו משום הפסד יבול הארץ דומיא למועד ולא רק משום הפסד הקרקע והעצים תדע דלמ"ל תולדות דאורייתא אסור להשקות מן התורה א"כ בשנה השביעית ימותו כל עצי הארץ, וכאשר יטעו אחר השביעית לא יהיה להם יבול פירות על שנה הרביעית וזה דבר נמנע, ואי יתקיימו בנס הרי זה נס יותר מהברכה בשנה השישית ולמה לא הזכירו הכתוב ולא הזכירוהו חז"ל, ועל כרחך דהיתר השקאה הוא משום הפסד הפירות אף שאין הפסד לקרקע או לעצים ועל הפסד הפירות יאמר הפסד האילנות פירוש שהפסד הפירות נקרא הפסד האילנות משום שעיקרו של אילן הוא כדי להוציא ממנו פירותיו, ואם אינו מוציא פירות הרי זה כמיתת האילן באותה שנה. ובטעמא למילתא כתב החזו"א למותר להשקות האילנות משום הפסד פירותיהן אף שהם הפקר מ"מ הרי הם נאכלים ונהנים מהם על זמן הביעור.

לשיטת החזו"א איש מלאכות לאוקמי פירא מותרות ויש לברר מה נחשב פאולה למנעת הפסד הפירות ומה נחשב פאולה להרווחת הפירות.

הרב ניסים קרליץ, חוט שני שמיטה ויובל פרק א הלכה ט-י

ודע עוד שמה שנתבאר שמותר להשקות במקום פסידא הוא דוקא בפסידא של האילנות או של הפירות וכנ"ל, אבל אסור להשקות מחמת שרוצה להקדים את בישול הפירות בשביל רווח ממון וכדומה, משום דאין היתר דפסידא משום מניעת רווח של הבעלים או כל ענין אחר.

כתב החזו"א וז"ל [שיפסדו הפירות וכדלעיל] הוי כדבר האבוד ודאי כיון דשקדו לחוס על ממון של ישראל, והרי מצות השבת אבידה על זה שעומד במקום התורף ואין קיומו מובטח עכ"ל.

ומשמיה דמרן החזו"א זצוק"ל נמסר שאף הפסד של רוב הפירות חשיב הפסד הפירות ומותר להשקות.

ודע עוד, דגדר הפסד רוב הפירות הוא לאו דוקא כשהאילן לא יוציא כלל את רוב פירותיו אלא אף הפסד של איכות הפירות או של גודל הפירות הוא בכלל ההפסד כיון שפוגע בפירות של השנה שהאילן היה מצמיח בטבעו. וכגון אם מחמת חסרון ההשקאה יצמחו פירות קטנים אע"פ שראויים לאכילה לנמצא שמפסיד חלק מכמות הפירות שהיו יכולים לצמוח ע"י השקאה רגילה, וכן כגון שיש חשש פסידא שהפירות יצמחו פחות משובחים וכיוצ"ב. אך יש לדון ולקבוע שיעור ההפסד ולצרף כל מיני ההפסד הפסד של הפירות שלא יגדלו כלל [או לא יהיו ראויים כלל לאכילה] והפסד של גודל הפירות ושל איכותם, אי חשיב מידת הפסד כמידת הפסד רוב פירות הגדלים בשאר שנים ע"י השקאה רגילה לאז מיקרי פסידא להיתר השקאה בשביעית.

גדר פסידא בהשקאה ובשאר תולדות דרבנן הוא דוקא כשלא ניתן לתקן אח"כ את ההפסד באילנות או בקרקע אבל אם ההפסד הוא זמני לשנת השמיטה ואח"כ אפשר להשיב את האילן או הקרקע לתיקונן אין בזה היתרא דפסידא להרי לבסוף לא יפסיד. אולם נראה שאם צריך להוציא ממון מרובה כדי להשיבו לתיקונו הרי זה נחשב לפסידא, דלא מחייבים את האדם להוציא עבור זה הוצאה מרובה וממילא בכה"ג הוא בכלל פסידא שלא ניתן לתקנו.

- פאולוס שבאניעתו יש ספק אם ייפסדו הפירות, מותרות בשיעור, לא זרע מדין השבת אבדה.
- פאולוס להקדמת הבשלת הפירות אסורות. הפסד של רוב הפירות חשיב הפסד הפירות ומותר להשקות, וגדר הפסד רוב הפירות הוא לאו דווקא כשהאילן לא יוציא כלל את רוב פירותיו, אלא אף הפסד של איכות הפירות או של גודל הפירות הוא בכלל ההפסד מכיוון שפוגע בפירות של השנה שהאילן היה מצמיח בטבעו. וכאן אם מחמת חסרון ההשקיה יצמחו פירות קטנים אף על פי שראויים לאכילה נמצא שמפסיד חלק מכמות הפירות שהיו יכולים לצמוח בהשקיה רגילה, וכן כאן יש חשש פסידא שהפירות יצמחו פחות משובחים וכיוצא בזה.
- גדר פסידא בהשקיה ובשאר תולדות דרבנן הוא דווקא כשלא ניתן לתקן אחר כך את ההפסד באילנות או בקרקע, אבל אם ההפסד הוא זמני לשנת השמיטה ואחר כך אפשר להשיב את האילן או הקרקע לתיקונם אין בזה היתרא דפסידא שהרי לבסוף לא יפסיד. אולם נראה שאם צריך להוציא מאון מרובה כדי להשיבו לתיקונו זה נחשב לפסידא.

גם בספר השמיטה (הרב טוקצינסקי) הכריע שמלאכות 'לאוקמי פירא' מותרות והראי"ה קוק השיג עליו.

ספר השמיטה פרק ד סימן א אות ב (עמ' כב)

וכנראה לענ"ד שאע"פ שאמרו בלשון 'לאוקמי אילנא' – הוא הדין גם 'לאוקמי פירי' (או זרעים ודשאים מספיחין המותרים) – שמותר לעשות עבודה של 'לאוקמי' (ולספיחין האסורין ודאי אינו רשאי אף לאוקמי).

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן עט

הגיעני מכתבו היקר ועד"ת, שהעיר כת"ר עמש"כ בשה"א פ"א ה"ה סוף ציון ל"ה, דלצורך פירות שביעית אין היתר עבודה אפילו לאוקמי, שכיון שהתורה הפקירה את הפירות אין סברא שתהי' העבודה מותרת כדי לאוקמי אותן. ומכש"כ לפי טעמו של הרמב"ם בהלכה יוד, דעיקר ההיתר הוא משום שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, ובודאי לא שייך זה בפירות שביעית עצמם, שאין אנו אחראים לקיומם כלל, וכמשמע מדברי רש"י בפ"י הסוגיא דמו"ק ו' ע"ב ד"ה כדי, וסוקרין בסיקרא דמותר, כדי שלא ישורו הפירות, צ"ל או דמיירי באילן שיש עליו פירות שנגמר גידולם מערב שביעית, שאין קדושת שביעית נוהגת בהם, ושפיר דמי להצילם מהפסד שלא ישורו ויתקלקלו קודם לקיטתם, כהא דתאנה עם נפילתה נמאסת (ב"מ כא), או שעיקר הכונה הוא לשנות לטובה את טבע האילן בכללו, וממילא לא ישיר את פירותיו ג"כ בשאר שנות השבוע. והרב ר' מיכל טוקצינסקי חבר קונטרס בה' שביעית והביא דברי אלה מתוך מכתב שכתבתי לו והשיג עליהם מתוך איזה ספרים, אבל נ"ל שלדעת רש"י והרמב"ם העיקר הוא כמש"כ לחומרא, והספרים המקילים אינם תחת ידי כעת לעמוד על יסודם.

הגר"ש ישראלי חידש שאף לדעת הראי"ה קוק שנקט הואיל והפירות הפקר מלאכות לאוקמי פירא אסורות, מכל מקום יש מצב שמלאכות לאוקמי פירא מותרות, וזאת כאשר מלאכות לאוקמי פירא ייעשו על ידי שלוחי בית הדין.

הגר"ש ישראלי חוות בנימין ג' סי' צח

יש לציין בסיפוק שהולך וחודר הרצון לשמור על קיום שנת השמיטה כהלכתה, וזה תוך המגמה של צמצום השימוש בהיתר המכירה... בדברינו הבאים נייחד את הדיבור על הרחבת השימוש במעורב של שלוחי בית דין שיכול לפתור במידה חשובה את השימוש ההלכתי הנכון ביכול של עצי פרי, שישמרו בקדושתם, ועם זאת החקלאי יוכל למצוא מסביב לזה אמצעי מכנים לקיום...

...הרי לנו שהפועלים העושים במלאכה מטעם בית דין עושים את כל המלאכות הדרושות כדרך שעושים בכל השנים ללא כל שינוי [כשזה לאוקמי]... הוי אומר שאין המלאכות אסורות מצד עצמן (דוגמת שבת) אלא מה שיש בביצועם כדרך הרגיל משמעות הסותרת את הבלטת היותן פירות הפקר...

ובקונ"א... כותב [הרב]: 'כל מה שהוא בשביל הפירות אסור לעשות גם עבודה של לאוקמי של שנה זו, רחמנא אפקרינהו...' - נלע"ד אחר העיון שכולם מסכימים ליסוד דבריו [של החזון איש] כשזה נעשה ע"י שלוחי בית דין...

הגר"ש ישראלי, חוות בנימין ג' סי' צח

...רואים בתוספתא בדרך הטיפול ביבול ע"י שלוחי בי"ד כמפורש לעיל: 'ענבים - שלוחי בי"ד שזכרין פועלים ובוצרים אותם ודורכין אותם בגת וכונסין אותן בחביות. הגיע זמן זיתים שלוחי בי"ד שזכרין פועלים ומוסקים אותם ונותנין אותם בבית הבד וכונסין אותן בחביות וכו' וכן הוא בתאנים' עכ"ל. הרי לנו שהפועלים העושים במלאכה מטעם בי"ד עושים את כל המלאכות הדרושות כדרך שעושים בכל השנים ללא כל שינוי אעפ"י שהיחיד העושה אותן המלאכות באותה צורה עובר איסור תורה ולוקה על זה. מה שהוא תמוה לכאורה, וכי יש כח בידי שלוחי בי"ד לעבור איסורי תורה? אלא הוי אומר שאין המלאכות אסורות מצד עצמן (דוגמת שבת) אלא מה שיש בביצועם כדרך הרגיל משמעות הסותרת את הבלטת היותן פירות הפקר ושהאוספן אינו אוסף אלא משל הפקר. דאשר על כן בי"ד שעושים את המלאכה עבור הציבור כולו הרי בזה יש הבלטה דוקא על היות הפירות הללו הפקר כדן שאמרה תורה על כן אין בהם איסור... עפ"י המתבאר לנו מתוך התוספתא כפי שנאמר, נראה למצוא פתרון המוסכם לכל הפוסקים בטיפולם הנדרשים לצורך טובת הפירות הגדלים בשביעית שניתן להגדירה בתור לאוקמי פירי. הדיון בזה הוא בביאור מה שנפסק בסוגית הגמרא במסכת ע"ז דף נ' ב' שפעולות בנעשות לאוקמי אילנא הן מותרות וזה כפ' המבואר במשנה (שביעית פ"ד ו') אילן שנפשח (שנבקע) קושרים אותו בשביעית לא שיעלה שיתאחה אלא שלא יוסיף ע"כ. ואילו פעולות שהן 'לאברויי' כמבואר במשנה זו עצמה 'לא שיעלה' הן אסורות. והשאלה היא אם המושג לאוקמי אילנא הוא במה שנצרך לצורך קיום האילן עצמו או גם כשזה נצרך לצורך קיום הפירות ואילו האילן לא ינוק מזה. בס' פאת השולחן (סי' כ' ס"ד) כתב 'אין מכוונין לקוץ קוצים היוצאים מן האילן שלא יזיק הפירות' והיינו לפי שכל פעולה שהיא במטרתה להנצל מן הנזק אינה מותרת אלא כשהיא לשמור על תקינות העץ עצמו, אבל לא לצורך פירותיו. הלכה זו נעתקה גם בפסקי המהרי"ל דיסקין זצ"ל (שו"ת סי' כ"ז סכ"ח) 'אין מסירים הקוצים היוצאים מן האילן שלא יזיק הפירות'. כן העתיק הלכה זו בס'

שבת הארץ פ"א סי' ה' וחזור ע"ז כמה פעמים ובקו"א שם סי' י"ב (לפ"א ה"ה) כותב בתור כלל: 'כל מה שהוא בשביל הפירות אסור לעשות גם עבודה של לאוקמי של שנה זו רחמנא אפקרינהו ולכן אין מעשינן את האילן להמית התולעים דאיירי בתולעים המזיקים להפירות, וכמש"כ הר"מ בפירוש' וכן נוקט בס' כרם ציון (ד' משנת תרצ"ח סי' ג' ז') פסק זה שהיה פשוט ומוסכם כפי שהבאנו מקשה מאד בשימוש למעשה שכן המזיקים הפרי באין מפריע שוללים כמעט השימוש בפירות האילנות בשביעית גם בדרך הנאה מן ההפקר ויחיד הוא מרן החזו"א זצ"ל שהאריך להוכיח ולחדש שהמושג של לאוקמי המתיר מלאכות דרבנן גם כשיש הפסד רק לפרי שגם הן מותרות והכוונה לאוקמי אילנא כולל גם לאוקמי של פירות האילן. ונביא בזה דבריו ונדון בהם, כי אעפ"י שביסודם הם מנוגדים למה שהבאנו בשם הגדולים, נלע"ד אחר העיון שכולם מסכימים ליסוד דבריו, כשזה נעשה ע"י שלוחי בית הדין... אך יש עוד הלכה ברמב"ם (פ"א סוף הל' ט"ו) ומקורו מהמשנה (פ"ב י'): 'מותר למרס באורז בשביעית', ואם אמנם מהמשנה עצמה לא קשה שמשנה זו נאמרה אליבא דר"ש והוא סובר שבאורז אזלינן אחר ההשרשה (פ"ב ז'). ע"כ אורז זה, שודאי המדובר כשנזרע ונשתרש לפני שביעית ע"כ לדעתו דינו כדין ששית ואינו מופקר. ע"כ מותר למרסו, מכיון שהוא נחוץ לקיומו. אולם הרמב"ם בהעתיקו דין זה שבמשנה להלכה מוקשה לכאורה, שכן הוא פוסק (עפ"י המסקנא של הסוגיא בר"ה דף י"ג ב') הולכים באורז אחר גמר הפרי. א"כ אורז זה למרות שראשית גידולו היה בששית, הרי מה שממרס בו בשביעית הוא מרס שנגמר פריו וא"כ דינו להפקר והוא בקדושת שביעית (אשר לאיסור מפחים בע"כ המדובר במקום שהם מחוץ לגבולות עולי בבל שאמנם אינם נעבדים אבל איסור ספחים אין בהם) ואעפ"כ הותר למרס. וקשה לכאורה לסוברים שאין עבודה מותרת גם ב'לאוקמי' לצורך הפירות. ומה שנראה בזה שהמדובר כשזה נעשה ע"י שלוחי בי"ד ועושים זאת כדי שיורידו את זה בתור הפקר לצורך כל הציבור... וכפי שהבאנו לעיל מהתוספתא שבזה פשוט שזה מותר. שרק ע"י בעל השדה הוא שנאסר מטעם שנתבאר לעיל ואילו שלוחי בי"ד הרי עושים זאת בתור פירות הפקר ממילא הרי זה כמו עבודת לאוקמי של פירות ששית, שזה מותר לכל הדעות.

נמצאנו למדים דרך אגב שע"י שלוחי בי"ד מותרות המלאכות לא רק במה שנוגע להורדת הפרי המבושל והטיפול בו עד להבאתו לאוצר בית הדין שבערים אלא גם עבודות מוקדמות שהפרי אכן יגדל וישמר מקלקול טרם הבשלתו גם זה מותר ע"י שלוחי בי"ד.

הער"ע ישראלי מדקדק שהאילן וכל סיבת איסור עבודות לאוקמי פירא הוא מפני שהפירות הפקר וטיפול בשמירתם וקיומם מהווה ביטוי של בעלות על הפירות, אם כן רק על ידי בעל השדה הוא שאלסר מטעם שנתבאר לעיל, ואילו שלוחי בית הדין הרי עושים זאת בתור פירות הפקר ממילא הרי זה כמו עבודת לאוקמי של פירות ששית, שזה מותר לכל הדעות. נמצאנו למדים דרך אגב שעל ידי שלוחי בית דין מותרות המלאכות לא רק במה שנוגע להורדת הפרי הכשל והטיפול בו עד להבאתו לאוצר בית הדין שבערים, אלא גם עבודות מוקדמות כדי שהפרי אכן יגדל וישמר מקלקול טרם הבשלתו גם הן מותרות על ידי שלוחי בית דין. והיתר זה יהיה אף לשיטת הראי"ה קוק.

ה. הלכות מספר 'קטיף שביעית' הנובעות מהבירור בהגדרת היתר מלאכות 'לאוקמי'

לאור מה שנתבאר ביסודות איסורי מלאכות 'אברויי' והיתר מלאכות 'לאוקמי', להלן כמה פסקי הלכות מספר 'קטיף שביעית'. יש להבחין בין הפסיקה לחקלאי שיש צורך להקל, לפסיקה בגן הנוי שניתן לנקוט כדעות המחמירות.

מלאכות שאיסורן מן התורה, אסורות גם כאשר הן הכרחיות למניעת נזק (כדעת הרמב"ם ולא כדעת הר"ח). מלאכות שאיסורן מדרבנן - מותרות כאשר הן באות למנוע נזק משמעותי. מלאכות לאוקמי פירא אסורה בגן הנוי אך לחקלאי הותרה באופנים מסויימים.

קטיף שביעית פרק ב סעיף א-ט

הגנה על העץ

- א. מלאכות שאיסורן מן התורה, אסורות גם כאשר הן הכרחיות למניעת נזק.
  - ב. מלאכות שאיסורן מדרבנן - מותרות כאשר הן באות למנוע נזק משמעותי.
- לעניין זה יש הבדל בין אופנים שונים של מניעת נזק לצמחים, לפי סדר עדיפויות הלכתי:
1. פעולה שאינה מצמיחה אלא מונעת נזק הפוגע בצמח.
  2. פעולה שבאה למנוע נזק לשנים הבאות.
  3. פעולה שבאה למנוע נזק לטווח הקצר.
- בכל מקרה יש להעדיף פעולה שאינה נעשית בגופם של הקרקע והאילן.

הגנה על היבול

- ג. בעניין המלאכות הנעשות לצורך הפירות, ישנן שלוש שיטות עיקריות בהלכה:
1. לדעה הראשונה, מותר לעשות רק את הפעולות הדרושות לשמירת העץ ופירות השנה השישית או השנה השמינית; אבל פעולות הנעשות בעץ לשם שמירה על פירות השביעית, שהם הפקר - אסורות.
2. לדעה השנייה מותר לעשות את הפעולות הדרושות לשמירת הפירות הקיימים על העץ אף אם הם קטנים עדיין, אבל אסור לעשות פעולות הנדרשות להגדלת כמויות היבול ואיכותו מעבר למה שקיים.
3. לדעה השלישית מותר, בשעת הדחק, לעשות כל פעולה הנדרשת למנוע הפחתה גדולה בכמות היבול ואיכותו ביחס למה שמקובל בשנה רגילה.
4. מכיוון שישנם צדדים לכאן ולכאן בשאלה עקרונית זו, על כל חקלאי להתיעץ עם הרב המקומי כדי לקבל החלטה לפי איזו שיטה ללכת.

עקרונות כלליים

- ד. פעולות הנעשות למניעת נזק - מותרות גם אם הדבר גורם להגברת הצימוח. אך אם אפשר להשיג את מניעת הנזק באופן שלא יגרום לכך - יש לעשות את הפעולה באופן הזה.

- ה. פעולה למניעת נזק, הנעשית במרחק מן העץ ואינה משפיעה עליו – אינה מוגדרת כמלאכה לעניין שמייטה.
- ו. אין לעשות כל פעולה למנוע נזק אם ידוע שניתן יהיה לתקנו לאחר השמייטה, ללא הוצאה גדולה ומבלי שייגרם לעץ נזק מתמשך.
- ז. היתר המלאכות משום נזק נאמר גם כאשר הנזק אינו ודאי, אך יש חשש סביר לכך. ההערכה צריכה להיות על ידי מומחה נאמן, שאינו חשוד על זלזול בשמייטה.
- ח. בפרטי ההלכה של המלאכות המותרות למניעת נזק יש עקרונות רבים, לכן יש לשאול רב בכל מקרה לגופו של עניין.
- ט. יש להכין את השטח המעובד היטב בערב השמייטה, ובשמייטה עצמה אין לעשות מעבר להכרחי.

קטיף שביעית פרק מט סעיף יב - כז

גיוזם עצים

- יב. גיוזם עצים יכול וצריך להתבצע בשנה השישית, לפני השמייטה.
- יג. גיוזם שמטרתו עיצוב עצים צעירים מותר רק כאשר ללא הגיוזם ייגרם לעץ נזק ארוך טווח. הגדרת הנזק היא: כאשר העץ ימות או ייפגע למושך מספר שנים. רצוי לבצע את הגיוזם גם כאשר הוא הכרחי בשינוי שבירה ביד וכדו' או באמצעות מחיקת עיניים.
- יד. גיוזם סניטרי מותר כשמטרתו סילוק ענף נגוע במחלה, העלול לסכן בעתיד את קיום העץ.
- טו. בעץ המורכב על גבי כנה וישנן פריצות של ענפים (סורים) מהכנה מותר לסלק את הסורים אם יש חשש ל"השתלטות" של הכנה על הרוכב שתגרום להתנוונות של הרוכב.
- כ. מריחת משחה (שחורה) על מקום הגיוזם מותר, כיון שהדבר נעשה למניעת נזק (מניעת חדירת מחלות דרך החתך).
- כא. גיוזם עצי פרי הגורם לצימוח של ענפים או פירות אסור.
- כב. גיוזם עצי פרי שמטרתו מניעת נזק כגון: הסרת ענפים נגועים במחלה או ענפים שבורים מותר.

גיוזם שיחים

- גם גיוזם שיחים יכול להתבצע במלואו לפני השמייטה ובד"כ לא יגרם נזק לשיחים אם הם לא יגזמו במשך שנה אחת.
- כג. גיוזם גדר חיה בוגרת ומלאה שמטרת גיוזמה הוא לשמור על נוי צורתה הקיים, ללא כל כוונה לגרום להצמחה מותר.
- כד. גיוזם גדר חיה צעירה שעדיין איננה מלאה והגיוזם גורם בהכרח לצמיחה רצויה אסור. כאשר חלק מהשיחים הגיעו לגודלם הסופי וחלקם עדיין לא יהיה מותר לגזום רק את השיחים שבהם הגיוזם נועד לשמור על הצורה בלבד.

דילול פירות

כז. כל פעולה שמטרתה השבחת העץ או הפרי אסורה. לכן אסור לדלל פרחים או פירות כשהמטרה היא קבלת פרי גדול יותר.